mülkiye dergisi
Araştırma Makalesi

Adaletin Nefesinin Tükendiği An: Hrant Dink Davasında Hukukun Yönetimsel Şiddeti

Uğurcan Çelik, Bilkent Üniversitesi
ORCID: 0000-0002-6531-3679
E-Posta: ugurcan.celik@bilkent.edu.tr

Öz

Bu makale, Hrant Dink suikastının ardından yürütülen yargılamayı yerleşik 'adalet başarısızlığı' anlatısının ötesinde yeniden okur. Dava sürecinin bir sapma değil, özgül bir hukuki yönetimsellik rasyonalitesinin paradigmatik icrası olduğunu savunur. Temel tez şudur: Türk hukuk sistemi, siyasi bir suikastın ardındaki hakikati açığa çıkarmaktan çok, tarihsel hesaplaşma talebinin mahkeme alanına taşınan boyutunu prosedürler yoluyla soğurup yönetilebilir kılmıştır. Bu çalışma, mahkeme dışı hafıza ve kolektif yas repertuarlarını kapsam dışı bırakarak, talebin yargısal alanda nasıl yönetildiğini dava içi metinler üzerinden izler.

Bu mekanizmayı adlandırmak için makale "*thanato-jurisprudence*" (tanato-hukuk düzeneği) kavramını önerir. Foucault, Rancière, Derrida, Butler ve Mbembe ile diyalog içinde geliştirilen kavram, siyasi kaybın hesap verebilirlik diline tercümesini düzenleyen; bu süreçte kaybı usulen anlaşılmazlaştırarak idari olarak görünmezleştiren bir hukuk aygıtına işaret eder. Aygıt, şiddeti inkâr etmek yerine kaybı bürokratik prosedürlere hapsederek etkisizleştirir.

Eleştirel söylem analiziyle mahkeme kararları, mevzuat ve duruşma izleme raporları incelenerek, aygıtın üç teknik üzerinden işlediği gösterilir: (i) siyasi soruları teknik-usuli sorulara çeviren usuli tercüme, (ii) süreyi yöneterek talebi aşındıran zamansal erozyon, (iii) sorumluluğu sürekli yerinden eden anlatısal kaydırma. MİT'in rolünün soruşturulması talebinin usuli gerekçelerle reddi ve üst düzey görevliler için zamanaşımı üzerinden üretilen fiili cezasızlık bu işleyişin örnekleridir.

Sonuç olarak makale, Dink davasının hukukun ortadan kaldıramadığı şeyi susturma kapasitesini yoğunlaştırdığını; bu nedenle eleştirel çalışmaları, hukukun 'başarısızlığı' yerine siyaseti yönetmedeki sessiz 'başarısını' analiz etmeye çağırır.

Anahtar Kelimeler: Hrant Dink, Hukuki Yönetimsellik, Yas Tutulamaz Hayatlar, Thanato-jurisprudence, Siyasal Uyuşmazlık

Makale Gönderim Tarihi: 19.07.2025, Makale Kabul Tarihi: 03.02.2026

When Justice Runs Out of Breath: The Administrative Violence of Law in the Hrant Dink Trial

Abstract

This article re-reads the judicial process following the assassination of Hrant Dink beyond the established narrative of a 'failure of justice.' It argues that the trial was not a deviation but a paradigmatic enactment of a specific rationality of legal governmentality. The central claim is that the Turkish legal system functioned less to uncover the truth behind a political assassination than to absorb and render manageable, through procedural mechanisms, the dimension of the demand for historical accountability once it was transferred into the courtroom. Excluding extra-judicial memory practices and collective mourning repertoires, the article traces how this demand was managed within the judicial field through case-internal texts.

To name this mechanism, the article proposes the concept of *thanato-jurisprudence*. Developed in dialogue with Foucault, Rancière, Derrida, Butler, and Mbembe, the concept refers to a legal apparatus that governs the translation of political loss into the language of accountability while rendering that loss procedurally unintelligible and thus administratively invisible. Rather than denying violence, this apparatus neutralizes loss by confining it within bureaucratic procedures.

Through critical discourse analysis of court decisions, legal legislation, and trial observation reports, the article demonstrates that this apparatus operates through three techniques: (i) procedural translation, which converts political questions into technical-legal ones; (ii) temporal erosion, which wears down demands by managing time; and (iii) narrative displacement, which continuously relocates responsibility. The procedural rejection of demands to investigate the role of the National Intelligence Organization (MİT), as well as the production of de facto impunity for high-ranking officials through statutes of limitations, exemplify this mode of operation.

In conclusion, the article argues that the Dink case concentrates the law's capacity to silence what it cannot eliminate. It therefore calls critical scholarship to shift its focus from the spectacular scene of law's 'failure' to the quiet, bureaucratic analysis of its 'success' in managing the political.

Keywords: Hrant Dink, Legal Governmentality, Ungrievable Life, Thanato-jurisprudence, Political Dissensus

Giriş

Sessizlik her zaman bir boşluk değildir. Kimi zaman, çığlıkların gömüldüğü, sözün yankılanmadan yutulduğu ve ifadenin doğmadan bastırıldığı bir iktidar biçimidir. Bu makale, böylesi bir sessizliğin nasıl üretildiğini —sesin bastırılmasını mümkün kılan soğuk ve işlevsel bir iktidar mimarisini— analiz etmektedir. Söz konusu mimari, modern hukuk aygıtıdır. Hukuk, siyasi bir talebi doğrudan bastırmak yerine, onu kendi prosedürel labirentine çekerek soğurur; bu süreçte sessizlik, aktif bir yönetim tekniğine dönüşür. Burada hukuk, parçalanmış bir hakikati onarmayı değil, bir 'hüküm gösterisi' sunmayı vaat eder; adaleti değil, adaletin sahnelendiği izlenimini üretir.

Bu hukuk aygıtı, bir 'Adalet tiyatrosu' inşa eder: siyasi bir talebin ateşinin ritüellerle evcilleştirildiği, bir başkaldırının madde numaralarına, bir hakikat arayışının delil listelerine indirgendiği bir sahne. Bu makale, söz konusu sahnenin anatomisini çıkarmayı amaçlamaktadır. Somut bir örnek olarak, Hrant Dink suikastının ardından yürütülen yargılama sürecini inceleyerek, hukuki prosedürlerin siyasi bir talebi nasıl soğurduğunu, yönettiğini ve nihayetinde etkisizleştirdiğini analiz eder. Dink davası, bu analiz için paradigmatik bir vaka sunmaktadır: on dört yılı aşan bir yargılama süreci, sürekli değişen fail anlatıları, zamanaşımına uğrayan sorumluluklar ve devlet aygıtının içine uzanan soruşturma kollarının sistematik olarak kesilmesi.

Dava ve Asıl Sorunsalı

Gazeteci Hrant Dink, 19 Ocak 2007'de İstanbul'daki gazetesinin önünde bir suikast sonucu öldürüldü. Bu eylem bir başlangıç değil, bir doruk noktasıydı. Uzun, kamusal ve sistematik bir hukuki ve siyasi hedef gösterme sürecinin nihai sonucu olarak hayatı güvencesiz kılınmıştı (Butler, 2004). Ardından gelen hukuki serüven —birleştirilmiş ve ayrılmış dava dosyaları labirenti, sürekli değişen yargı heyetleri, kaybedilen deliller ve on yılı aşkın süren duruşmalarıyla— geleneksel olarak trajik bir 'adalet başarısızlığı' şeklinde çerçevelenir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) (2010: para. 75, 91), devletin Dink'in yaşamına yönelik gerçek ve yakın bir tehdidin varlığından haberdar olmasına rağmen onu korumak için gerekli adımları atmadığını ve ardından etkili bir soruşturma *yürütmediğini* tespit etmiştir. AİHM (2010: para. 75, 91), devletin yaşamı koruma yükümlülüğü ile etkili soruşturma yükümlülüğünü ihlal ettiğini tespit eder; bu tespit, yargısal sürecin normatif değerlendirmesidir. Ancak bu makale, bizzat bu ihlal tespitinin, paradoksal bir biçimde, hukukun daha derin ve sinsi bir işlevini görünmez kılan bir örtüye dönüştüğünü ileri sürmektedir. AİHM kararı, devletin yükümlülük ihlalini saptar; bu makale ise farklı bir düzeyde, yargısal alanın

nasıl işlediğine bakar: süreç, hakikati açığa çıkarma hedefiyle değil, hesap verebilirlik talebini prosedürel teknikler içinde yönetilebilir hale getirecek biçimde örgütlenmiştir.

Bu makale, farklı bir öncülden hareket etmektedir. Dink davasını bir 'başarısızlık' olarak okumak, hukuk aygıtının doğasını yanlış anlamak demektir. Asıl soru, hukukun neden 'başarısız' olduğu değil; kendi alanında neyi 'başardığı'dır. Bu makalenin yanıtı şudur: Hukuk, Adaleti sağlamakta değil, siyasi bir talebin hukuki boyutunu yönetmekte başarılı olmuştur. Mahkeme salonu, hakikatin ortaya çıktığı bir arena değil, siyasi enerjinin hukuki kanallarının soğurulduğu bir alan olarak işlemiştir. Bu, hukukun toplumsal alanın bütününü kontrol ettiği anlamına gelmez; yalnızca kendi alanındaki özgül kapasitesini tanımlar. Bu çalışma, tarihsel hesaplaşma talebinin mahkeme alanına taşınan boyutunun, usuli tercüme, zamansal erozyon ve anlatısal kaydırma teknikleriyle nasıl yönetildiğini ve bu yolla teknikleştirildiğini gösterir. Soru, "Neden adalet yoktu?" değil, "Adalet arayışının kendisi, mahkeme salonunun grameri tarafından nasıl zapt edildi ve disiplin altına alındı?" sorusudur. Dolayısıyla bu çalışma, Dink davasını Hukukun[1] bir anomalisi olarak değil, Hukukun siyasi işlevinin mükemmel, neredeyse paradigmatik bir performansı olarak okur: Sınırlandırılamaz olanı sınırlamak ve muhalefeti, nihayetinde devletin kendi dili olan bir dili konuşmaya zorlayarak yönetmek.

Tezin Kurulması: Adalet Başarısızlığından Yönetimsel Şiddete

Bu makale, Hrant Dink davasının, Türk hukuk sistemini sofistike bir yönetimsellik aygıtı (Foucault, 2007) olarak gözler önüne serdiğini ileri sürmektedir. Bu aygıt; muhalefeti ve siyasi mücadelenin mahkeme alanına taşınan boyutunu, hukuki prosedürlerin önceden tanımlanmış kabul edilebilirlik ölçütlerine tabi kılarak, bu ölçütlerin dışında kalan soruları ise anlamsız, zamansız ya da usulen ilgisiz ilan ederek yönetir. Hukuk, bu vakada, hesap verebilirlik talebinin yargısal biçime tercüme edilmiş halini, kendi prosedürel grameri içinde dönüştürmüş ve yönetilebilir kılmıştır.

Burada bir sınır çizmek gerekmektedir: Hrant Dink'in ölümünün ardından yürütülen adalet mücadelesi, mahkeme salonuyla sınırlı kalmamıştır. Anma törenleri, kamuoyu kampanyaları, uluslararası savunuculuk faaliyetleri ve kolektif hafıza pratikleri, bu mücadelenin hukuk dışı boyutlarını oluşturmuştur. Ancak bu makale, söz konusu geniş mücadelenin bütününü değil, yalnızca onun hukuki boyutunu, devletin yargısal ve idari aygıtının siyasi bir suikastı nasıl 'işlediğini' analiz etmektedir. Bu odaklanma, hukuk

dışı mücadele biçimlerinin önemini küçümsemek için değil, hukuki aygıtın özgül işleyişini derinlemesine inceleyebilmek için tercih edilmiştir. Sokaktaki mücadelenin varlığı, hukukun kendi alanındaki soğurma kapasitesini ortadan kaldırmaz; yalnızca bu kapasitenin sınırını işaret eder.

Argüman, iki ana düzlemde ilerler. İlk olarak, hukuki çerçeveyi ve yargı sürecini bir iktidar teknolojisi olarak analiz eder. Yargılama, disipliner bir sahneye (Foucault, 1995) ve Dink'in sesinin tehlikeli bir şekilde bozduğu ulusal anlatıyı yeniden tesis etmek üzere tasarlanmış bir polis düzeni performansına (Rancière, 1999) dönüşmüştür. Buradaki asıl amaç bir cinayeti çözmek değil, bir 'anlatı krizini' kontrol altına almaktır. Böylelikle, devletin doğasında var olan yapısal şiddet daha da pekiştirilmiştir (Derrida, 1992: 31).

Çalışma, ayrıca, asıl trajedinin yalnızca devletin başlangıçtaki şiddetinde değil, bu şiddete direnmeye çalışanların içine sürüklendiği yapısal çıkmazda yattığını savunmaktadır. Wendy Brown (1995) ve Dilek Kurban'ın (2020) çalışmalarından ilhamla bu makale, tarihsel hesaplaşmaya yönelik siyasi bir talebin, hukuki prosedürlerin teknik diline tercüme edildiğinde nasıl dönüşüme uğradığını incelemektedir. Bu bağlamda hukuka yönelim, aktörlerin naifliğinden değil, hukukun tarihsel-siyasal sorunlara cevap üretebileceğine dair yerleşik ve kurumsal olarak teşvik edilen bir inançtan beslenmiştir. Bu tercüme sürecinde, 'Devlet aygıtı bu suikastta ne rol oynadı?' gibi siyasi bir soru, 'Bu delil ceza muhakemesi hukukuna göre kabul edilebilir mi?' gibi teknik bir soruya; 'Tarihsel hakikat nedir?' sorusu ise 'Zamanaşımı süresi doldu mu?' sorusuna dönüşmüştür. Makalenin analiz ettiği 'hukukileştirme', bu tercümenin ve tercümede kaybolan siyasi içeriğin anatomisidir. On dört yılı aşan süreç, dava içi repertuarın (dilekçeler, talepler, itirazlar, tanık dinletme girişimleri) süreklilik kazanmasını ve yoğunlaşmasını gerektirmiştir. Bu makalenin ileri sürdüğü, mücadelenin hukuki boyutunun özgül bir soğurma mekanizmasıyla karşılaştığıdır ve bu, mücadelenin bütününün tükendiği anlamına gelmez. Prosedürel engeller, değişen fail anlatıları ve zamanaşımı gibi teknikler, siyasi talebin hukuki karşılığını sistematik olarak eritmiştir. Mahkeme salonu dışındaki mücadele biçimleri —anma törenleri, kolektif hafıza pratikleri, uluslararası savunuculuk— bu makalenin kapsamı dışında kalmakla birlikte, hukuki alandaki soğurmanın bu alana özgü bir fenomen olarak analiz edilmesi, söz konusu pratiklerin önemsizliğini ima etmez.

Kavramsal Çerçeve ve Yöntem

Bu analiz, belirli bir kavramsal çerçeveye dayanmaktadır. Michel Foucault'nun (2007) yönetimsellik ve güvenlik üzerine çalışmaları, hukuk sisteminin nüfusu yönetmek ve Dink'in kamusal söylemi gibi 'riskleri' etkisizleştirmek için nasıl işlediğini aydınlatır. Jacques Rancière'in (1999, 2004) 'polis düzeni' ile siyasi 'uyuşmazlık' arasındaki ayrımı, bu çatışmayı, duyumsanabilir olanın paylaşımı —kimin görülüp kimin duyulacağı, kimin sözünün 'söz', kimin sözünün 'gürültü' sayılacağı— üzerine bir mücadele olarak çerçeveler. Bu çerçeve, Jacques Derrida'nın (1992) 'hukukun gücü' kavramı ile Judith Butler'ın (2004: 19-49) 'güvencesiz' ve 'yas tutulamaz' hayatlar analizi sentezlenerek derinleştirilmiştir. Butler'a göre, bazı hayatlar normatif olarak 'yas tutulmaya değer' kabul edilirken, diğerleri kayıpları bir kayıp olarak bile kaydedilmeyen 'yas tutulamazlar' olarak konumlandırılır; bu konumlandırma, devletin söylemsel ve hukuki pratikleri tarafından aktif olarak üretilir. Son olarak, Wendy Brown'ın (1995) haklar söylemine yönelik eleştirisi, hukuki seferberliğin trajik paradoksunu anlamanın anahtarını sunar. Metodolojik çerçevede ise mahkeme kararları, TCK Madde 301'in orijinal metni ve dava takip raporları, hukuk dilinin ardına gizlenen güç dinamiklerini deşifre etmek amacıyla eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenmektedir (Fairclough, 2003). Metodolojik açıdan önemli bir nokta belirtilmelidir: Bu analiz, mücadelenin aktörlerinin kendi seslerini taşıyan birincil kaynaklara dayanmaktadır. Hrant Dink Vakfı'nın yıllık değerlendirme raporları (Bakırcıoğlu, t.y.; Çetin ve Tuna, t.y.; Hrant Dink Vakfı, t.y.a), davanın tarafı olan kişilerin örgütlediği vakıf tarafından hazırlanmış, duruşma gözlemlerini, avukatların taleplerini ve mahkeme heyetinin tutumlarını aktaran betimleyici belgelerdir. Fethiye Çetin'in Utanç Duyuyorum! (2013) başlıklı kitabı, bizzat Hrant Dink'in avukatının 2007-2013 yargılama sürecine tanıklığını içerir. AİHM'in Dink v. Türkiye kararı (2010) ise devletin eylemlerini uluslararası hukuk perspektifinden değerlendiren yargısal bir belgedir. Bu kaynaklar, aktörlerin mahkeme alanında formüle ettikleri talepleri, itirazları ve süreç gözlemlerini belgeler; bu nedenle 'aktör perspektifi' burada, mahkeme alanına tercüme edilmiş söylem ve talepler düzeyinde izlenebilir. Bu çalışma, aktörlerin mahkeme dışı stratejik değerlendirmeleri veya öznel deneyimleri hakkında doğrudan çıkarım iddiasında değildir.

Bu makale, şu merkezi tezi ileri sürmektedir: Hrant Dink davası, bir 'adalet başarısızlığı' olarak okunmamalıdır. Aksine, özgül bir hukuki-politik rasyonalitenin paradigmatik bir başarısı olarak değerlendirilmelidir. Söz konusu rasyonalite, siyasi bir talebi doğrudan bastırmak yerine onu

hukuki prosedürlerin içine çekerek soğurmayı, yönetmeyi ve nihayetinde etkisizleştirmeyi hedefler. Metodolojik olarak çalışma, mahkeme kararları, yasal mevzuat ve duruşma gözlem raporları üzerine eleştirel bir söylem analizi (Fairclough, 2003) uygulamaktadır. Amaç, hukukun teknik dilinin ve prosedürel mekanizmalarının, siyasi bir talebi bir dizi yönetilebilir bürokratik soruna nasıl dönüştürdüğünü analiz etmektir. Bu mekanizmayı kuramsallaştırmak amacıyla çalışma, bir *thanato-jurisprudence* (tanato-hukuk) kavramını önermektedir: Bu, şiddeti inkâr ederek değil, belirli siyasi kayıpları usulen anlaşılmaz ve dolayısıyla yası tutulamaz kılarak (Butler, 2004) yaşamı ve ölümü yöneten bir yönetim aygıtıdır. Amacı, adaletin sağlanıp sağlanmadığına dair normatif bir yargı sunmaktan ziyade, hukukun teknik gramerinin ve disipliner sahnesinin (Foucault, 1995), siyasi bir talebi bir dizi yönetilebilir bürokratik prosedüre dönüştürerek nasıl susturduğunu yapıbozuma uğratmaktır.

Teorik Çerçeve: Hukukun Grameri ve Siyasalın Sınırları

Hukukun siyaseti soğurduğunu öne sürmek, onun yalnızca taraflı ya da baskıcı olduğunu söylemekten daha fazlasını iddia etmektir. Bu iddia, hukuku üretken bir güç olarak konumlandırır: Kendi grameri, sahnesi ve prosedürleriyle mücadelenin koşullarını tanımlayan, siyasi talepleri kendi diline tercüme ederek dönüştüren bir aygıt. Hrant Dink davasına dair mevcut analizler, çoğunlukla usul hatalarına, siyasi müdahalelere veya 'derin devlet' bağlantılarına odaklanmaktadır (Ahıska, 2007; Çetin, 2013; Ertür, 2022; Kurban, 2020). Bu analizler değerli olmakla birlikte, hukukun kendi çizdiği ufkun içinde kalmakta ve eleştirdikleri yapının dilini konuşmaktan kurtulamamaktadır. Bu bölüm, hukuki aygıtın işleyişini dışarıdan —onun neyi yaptığını değil, nasıl yaptığını— sorgulamaya yönelik kavramsal araçlar sunmaktadır. Bu bölümde seferber edilen kuramsal yaklaşımlar, birbirine eklemlenen bağımsız teorik alıntılar olarak değil; hukukun siyaseti soğurma kapasitesini oluşturan tekil bir aygıtın farklı işlevsel boyutlarını açıklayan analitik mercekler olarak birlikte düşünülmelidir.

Bu bölüm, eleştiriyi inşa etmek için gerekli olan kavramsal araçları seferber etmektedir. Kavramsal mimari şu şekilde kurulmuştur: Foucault'nun (2007) yönetimsellik kavramı, hukukun siyasi talepleri prosedürel kanallarına çekerek işleme biçimini ortaya koyar. Rancière'in (1999, 2004) polis düzeni, bu işleyişin neyi koruduğunu açıklar: duyumsanabilir olanın belirli bir dağılımını ve kimin söz, kimin gürültü sayılacağını. Derrida (1992) ve Butler (2004) ise bu korumanın kime ne yaptığını, hukukun kurucu şiddetinin nasıl 'yas tutulamaz' özneler ürettiğini gözler önüne serer. Son olarak Brown (1995), bu

aygıta direnen siyasi mücadelenin içine düştüğü paradoksu kuramsallaştırır: hukuka başvurmak, bizzat hukukun soğurma kapasitesine maruz kalmak anlamına gelir. Bu dört düzlem (nasıl, ne için, kime, hangi paradoksla) birlikte thanato-jurisprudence'in kavramsal temelini oluşturmaktadır. Bu bölümün çıktısı, bu dört düzlemin kesişiminden türetilen tekil bir adlandırmadır: thanato-jurisprudence, makalenin geri kalanında tartışılacak mekanizmanın kavramsal iskeletini burada kurar.

Yönetimsel Bir Aygıt Olarak Hukuk: Muhalefeti Yönetmek

Devlet gücünü anlamaya çalışan geleneksel yaklaşımlar, hukuku genellikle negatif bir perspektiften ele alır: yasaklar koyan, cezalandıran, sınırlar çizen bir mekanizma. Oysa bu çalışma için kritik olan, hukukun yalnızca sınır çizen bir araç değil, siyaseti üretken biçimde yöneten bir iktidar teknolojisi olarak nasıl işlediğini kavramaktır. Michel Foucault, 'yönetimsellik' (*gouvernementalité*) kavramıyla bu bakış açısını aşar ve hukuku üretken bir iktidar teknolojisi olarak yeniden kuramsallaştırır. Yönetimsellik, bir hükümet kurumu değil, nüfusu yönetmeye yönelik karmaşık teknikler ve rasyonaliteler ağıdır — bir "yönetme sanatı" *(art of government)* (Foucault, 2007). Bu modern iktidar biçimi, eylemleri yasaklamakla yetinmez; öznelerin davranışlarını şekillendirerek, onları devletin hedefleri doğrultusunda *bizzat kendilerini yönetmeye* sevk edecek koşulları inşa eder.

Dink davasında bu yönetimsellik mantığı şöyle işlemiştir: Hukuk, adalet talebini doğrudan bastırmak yerine, onu kendi prosedürel kanallarına çekmiştir. Aileler, aktivistler ve avukatlar, taleplerini hukukun diliyle ifade etmeye —delil sunmaya, itiraz dilekçesi yazmaya, zamanaşımı sürelerini takip etmeye— yönlendirilmiştir. Bu süreçte, siyasi bir hesaplaşma talebi hukuki bir 'dava yönetimi' meselesi olarak yeniden çerçevelenmiştir. Foucaultcu perspektiften bakıldığında bu, bir başarısızlık değil, yönetimselliğin işlemesidir.

Bu yönetme sanatının merkezinde, Foucault'nun "güvenlik aygıtı" *(dispositif de sécurité/the apparatus of security)* olarak kavramsallaştırdığı yapı yer alır (Foucault, 2007: 20). Güvenlik aygıtı, bir ihlal gerçekleştikten sonra devreye giren basit bir yasaklama mekanizmasından farklıdır. Proaktif ve ekonomik bir şekilde çalışır: Potansiyel bir 'tehlikeyi' —bir kıtlık, bir salgın ya da yıkıcı bir fikir— saptar ve onu topyekûn ortadan kaldırmaya çalışmak yerine, *riski kabul edilebilir sınırlar içinde tutmak* üzere ortamı yönetir. Belirli bir düzeyde dolaşıma, tartışmaya ve özgürlüğe izin verilir; ancak bu özgürlüğün, sistemin istikrarını tehdit edecek bir krize dönüşmemesi için dikkatle denetlenen kanallar içinde kalması sağlanır.

Hrant Dink'in kamusal varlığı ve söylemi, bu perspektiften bakıldığında, devlet tarafından bir 'risk' olarak kodlanmıştı. Devletin tepkisi, bu riski topyekûn bastırmak —ki bu, uluslararası tepkilere ve Dink'i şehit konumuna yükseltme riskine yol açabilirdi— yerine, onu yönetmek olmuştur. Yönetimsellik mantığı iki aşamada işlemiştir: Birinci aşamada, TCK 301 kapsamındaki yargılama, Dink'in söylemini 'suç' olarak kodlayarak onu kamusal alanda marjinalleştirmiş ve milliyetçi şiddete karşı savunmasız bırakmıştır. İkinci aşamada, suikastın ardından başlayan uzun yargılama süreci, hesap verebilirlik talebini prosedürel labirente çekerek 'işlemiştir'. Güvenlik aygıtı mantığında amaç, sorunu çözmek değil, onu yönetilebilir kılmaktır — ve Dink davası, tam da bu yönetilebilirliğin on dört yıla yayılan performansıdır. 4. Bölüm'de gösterileceği üzere, bu performans, usuli tercüme, zamansal erozyon ve anlatısal kaydırma teknikleri aracılığıyla somutlaşmıştır. Foucault'nun yönetimsellik kavramı, hukuki aygıtın muhalefeti nasıl yönettiğini gösterir; ancak bu yönetimin nihayetinde neyi koruduğu ve hangi sözleri 'söz' olmaktan çıkarıp 'gürültüye' çevirdiği sorusu, Rancière'in polis düzeni ve siyasal uyuşmazlık ayrımıyla tamamlanmayı gerektirir.

Polis Düzeni ve Siyasal Uyuşmazlık

Foucault'nun yönetimsellik kavramı, hukuki aygıtın muhalefeti nasıl yönettiğini ortaya koyar. Jacques Rancière'in siyaset felsefesi ise tamamlayıcı bir soru sorar: Bu aygıt nihayetinde neyi korumaktadır? Rancière'in yanıtı, toplumsal dünyanın belirli bir estetik tanzimini, duyumsanabilir olanın paylaşımını korumaktır. Rancière'e göre, bir toplumu yapılandıran temel mantık, geleneksel anlamda bir yönetim ya da güç ilişkisi değil, onun "duyumsanabilir olanın paylaşımı" (*le partage du sensible/distribution of the sensible*) olarak adlandırdığı şeydir (Rancière, 2004: 7-46). Bu örtük sistem; neyin görünür neyin görünmez olduğunu, neyin işitilebilir neyin ise yalnızca bir 'gürültüden' ibaret sayılacağını, kimin konuşan bir özne olarak tanınıp kimin toplumsal yaşamın geri planına itileceğini belirler. Örneğin, resmi tarih anlatısı içinde 1915'ten bahsetmek, duyumsanabilir olanın paylaşımı içinde ciddiye alınması gerekmeyen marjinal bir 'gürültü' olarak kodlanırken, aynı anlatıyı savunan devlet söylemi meşru ve işitilebilir bir 'söz' olarak konumlandırılır. Hrant Dink'in kamusal müdahalesi, bu paylaşımı bozan bir eylemdi: Kendisine biçilen 'sessiz azınlık' rolünü reddederek, resmi anlatının sınırları içinde kabul edilemez bir sözü —Ermeni belleğini— kamusal alana taşıdı.

Toplumsal dünyanın bu şekilde paylaştırılması, Rancière'in 'polis' dediği şeyin ta kendisidir. Buradaki 'polis', toplumun bütün bir sembolik düzenine işaret eder: "Her bireye ve gruba ait olduğu yeri ve işlevi tahsis eden zaman, mekân ve varoluş kiplerinin bütün bir bölüşümü" (Rancière, 1999: 29).[2] Bu düzen öncelikli olarak baskıcı değil, üretkendir. Mevcut hiyerarşileri ve eşitsizlikleri doğallaştıran, keyfi ayrımları 'apaçık' kılarak sistemin pürüzsüz işlemesini sağlayan bir 'sağduyu' (*consensus*) üretir (Rancière, 1999: 28-31, 2001). Polis düzeni, belirli bedenlerin belirli mekânlara (örneğin yönetim kurulu odaları) ve diğerlerinin başka mekânlara (örneğin fabrika katları) ait olduğunu ve belirli konuşma biçimlerinin 'siyasal söylem', diğerlerinin ise yalnızca 'yoksulların feryadı' olduğunu bariz kılan şeydir. Polisin amacı, içinde hiçbir boşluğa ya da fazlalığa yer olmayan bir toplumsal beden tesis etmektir; herkesin ve her şeyin kendileri için belirlenmiş yerde sayıldığı ve hesaba katıldığı bir dünya. Bu anlamda polis düzeni, belirli ve tutarlı bir duyusal gerçekliği idame ettirmeyi amaçlayan estetik bir projedir.

Rancière'e göre 'siyaset' (la politique), bunun tam tersidir: Polis düzeninin pürüzsüz işleyişini kesintiye uğratan, nadir ve yıkıcı bir olaydır (Rancière, 1999: 21-42). Siyaset, yerleşik düzende 'payı olmayanların' — sayılmayanların, görünmeyenlerin, susturulanların— duyumsanabilir olanın sahnesine zorla girmesiyle patlak verir. Bu, sistemden daha iyi bir pay talep etmek değil; paylara ayırma mantığının kendisine itiraz etmektir. Rancière bunu 'uyuşmazlık' (*mésentente*) olarak adlandırır: Ortak bir dünyanın varlığı konusunda bile uzlaşmanın olmadığı, radikal bir anlaşmazlık (Rancière, 1999: x-xi). Bu, sistem içinde daha iyi koşullar için bir pazarlık değil; polis düzeninin bizzat koordinatlarına meydan okuyan temel bir 'uyuşmazlıktır' (mésentente). Rancière'in (1999, 2004) siyaset anlayışından hareketle, siyasal olan, yerleşik bir düzenin bazı talepleri yalnızca teknik, duygusal ya da meşruiyetsiz addederek görünmez kıldığı bir bağlamda, bu taleplerin kamusal alanda söz olarak tanınma iddiasıyla yeniden konumlanması süreci olarak düşünülebilir. En yetkin siyasi eylem, polis düzeninin hiyerarşik bir bölüşüm sistemi olarak doğası gereği reddetmek zorunda olduğu evrensel bir eşitliğin ilan edilmesidir (Rancière, 1999, 2004).

Bu kavramsal ayrım, Dink davası analizinin temelini oluşturmaktadır. TCK 301'in 'Türklüğü' koruma altına alması, Türk ulus-devletinin polis düzenini tesis etmenin birincil hukuki mekanizmasıydı: Belirli ve dışlayıcı bir tarihsel anlatı —homojen, yekpare, tarihsel sürekliliğe sahip bir 'Türk ulusu' fikri— üzerine kurulu bir düzen. Hrant Dink'in kamusal müdahalesi, Rancièrian anlamda paradigmatik bir siyasi olaydı: Polis düzeninin kendisine biçtiği

'sessiz Ermeni' rolünü reddederek, Ermeni belleğinin kamusal alanda söz hakkı olduğunu ilan etti. Bu, devletten daha iyi muamele talep etmek değildi; devletin 'neyin söylenebilir olduğuna' dair tekelini sorgulamaktı. Dolayısıyla, Dink'e yöneltilen TCK 301 kovuşturması, Rancièrian perspektiften, polis düzeninin bu kesintiyi yeniden sınırlandırma girişimi olarak okunmalıdır: Siyasi sözü 'suç' olarak yeniden kodlayarak, onu duyumsanabilir olanın meşru alanının dışına itmek. Türkiye içinden, bir vatandaş (Türkiyeli) olarak Ermeni belleğinden söz ederek, milliyetçi projenin estetik bölmelerini paramparça etti. Onunki, ne polis düzeninin yaftaladığı bir 'yabancı lobi gürültüsü' ne de aşağıladığı bir 'şikayetçi azınlık feryadı' idi; aksine, temel bir eşitlik zemininde hesaba katılmayı talep eden siyasi bir öznenin anlaşılabilir sözüydü. Ardından başlatılan hukuki kovuşturma, 4. bölümde analiz edileceği üzere, polis düzeninin bu kesintiye verdiği şiddetli bir tepkiydi: Siyasi sözü bir suç olarak yeniden yaftalayarak kendi tutarlılığını yeniden kurma ve böylelikle onu bir kez daha gayrimeşru kılarak duyumsanabilir olanın sınırlarının dışına itme girişimiydi.

Hukukun Gücü ve Yas Tutulamayan Hayatların Üretimi

Foucault, hukukun modern bir iktidar tekniği olarak nasıl işlediğini; Rancière ise onun toplumsalın estetik düzenini ne için koruduğunu ortaya koyar. Jacques Derrida ve Judith Butler, bu analize üçüncü bir boyut ekler: Hukukun bu işleyişinin kime ne yaptığı, yani şiddetinin somut bedenlerdeki tezahürü. Derrida (1992: 3-29), hukukun temellerini yapıbozuma uğratırken, onun otoritesinin saf akıldan ya da adaletten değil, 'kurucu şiddetten' kaynaklandığını savunur. Her hukuk düzeni, kendisinden önceki düzeni ortadan kaldıran performatif bir darbeyle (bir devrim, bir fetih, bir kuruluş) başlar. Hukuk, meşruiyetini sürdürebilmek için bu kurucu şiddetin hafızasını silmek ve onu rasyonel prosedürlerin 'mistik otoritesi' ile örtmek zorundadır (Derrida, 1992: 13-15). Bu makalenin kapsamı içinde ayrıntılandırmadan, Derrida'nın 'kurucu şiddet' kavrayışıyla uyumlu biçimde, Cumhuriyet'in kuruluşuna eşlik eden şiddet ve demografik mühendislik pratiklerinin hukuki düzenin bastırdığı bir hafıza katmanı olduğunu not etmek yeterlidir. TCK 301, bu unutuşun bekçisidir: 'Türklüğü aşağılamak' yasağı, kurucu şiddetin hafızasını canlı tutabilecek söylemleri susturmak için tasarlanmış bir mekanizmadır. Bu durum, kodlar ve hesaplamalardan oluşan ve yapıbozuma uğratılabilir bir sistem olan Hukuk (droit) ile yapıbozuma uğratılamaz ve daima 'gelecekte' (à venir) olan sonsuz bir talep olarak Adalet (Justice) arasında aşılamaz bir uçurum yaratır. Bu kuramsal kopuş noktası, hukukun soyut normatif iddialarının ötesinde, bu normların somut bedenler ve kayıplar üzerinde nasıl bir kırılganlık rejimi ürettiği sorusunu gündeme getirir.

Judith Butler (2004) ise bu kurucu şiddetin biyopolitik sonuçlarını anlamak için gerekli kavramsal dili önümüze serer. Siyasi yaşamın, bazı hayatları korurken diğerlerini savunmasız ve görünmez bırakan normatif sistemlerce şekillendirildiğini öne sürer. Bu sistemler, bazı yaşamları değeri haiz, kaybı kamusal acı ve öfke uyandıran 'kamusal yas nesneleri' haline getirirken; diğerlerini, kaybı fark edilmeyen, sessizce geçiştirilen 'yas tutulamazlar' olarak konumlandırır. Yas tutulamayan bir hayat, hâkim siyasi tahayyülde tam bir insan olarak tanınmaz; onun kaybı bir kayıp olarak kayda geçmez ve dolayısıyla ne adalet ne de onarım gerektirmez (Butler, 2004: 20-30). Bu, kendiliğinden işleyen pasif bir süreç değildir; devlet, hukuki rejimler, politikalar ve söylemsel stratejiler aracılığıyla aktif olarak kırılganlık üretir ve belirli toplulukları harcanabilir, 'korunmaya değer olmayanlar' olarak damgalar. 'Yas tutulamazların' üretimi, zorunlu karşılığını, 'yas tutulabilir' öznelerin eş zamanlı üretiminde bulur. Devlet, bazı ölümleri ulusal yas nesnesi olarak kodlar (şehit cenaze törenleri, anıtlar, resmi anma günleri) ve bu ritüeller aracılığıyla 'değerli hayat' kategorisini tanımlar. Bu kategorizasyonun dışında kalan ölümler (faili meçhuller, cezaevi ölümleri, siyasi suikastlar) kamusal yasın dışında bırakılır; kayıpları bir 'kayıp' olarak bile kaydedilmez (Butler, 2004: 32-34). Bu hiyerarşi, Hrant Dink'in ölümünün ardından çarpıcı bir şekilde görünür olmuştur: Devlet, suikastı kınarken bile, Dink'in ölümünü 'şehitlik' çerçevesinin dışında tutmuş; cenaze törenindeki 'Hepimiz Ermeniyiz' sloganları ise tam da bu dışlamanın yarattığı boşluğu doldurmaya çalışan bir karşı-yas pratiği olarak okunabilir.

Bu iki düşünürü sentezlemek, Hrant Dink davasına bakmak için sarsıcı bir güçte mercek sunar. Derrida'nın işaret ettiği Hukukun kurucu şiddeti, Butler'ın yas tutulabilirlik hiyerarşisini üreten mekanizmanın ta kendisidir. Hukuki norm —bu vakada, 2008 öncesi TCK 301 ve 'Türklük' kavramının kutsallaştırılması— sınır çizen bir iktidar eylemi olarak işler. 'Türklüğü' korunacak birincil kimlik olarak tanımlamak, bu sınırın dışında kalan her türlü varoluş biçimini kırılganlaştırır ve onları yapısal bir güvensizliğe mahkûm eder; böylece devlet söylemi, kendi içkin 'ötekisini' üretir. Dink davasında bu hiyerarşi, hem cinayet öncesinde TCK 301'in Dink'i 'ulusal beden'e tehdit gibi kodlayan damgalayıcı etkisinde hem de cinayet sonrasında adalet talebinin 'devlet görevlilerinin sorumluluğu' ekseninden uzaklaştırılıp prosedürel bir dosya rejimine tercüme edilmesinde görünür hale gelir (bkz. Bölüm 3–4).

Derrida'nın 'hukukun gücü' kavramını Butler'ın yas tutulabilirlik hiyerarşisiyle birleştirmek, Dink davasında işleyen mekanizmayı adlandırmamıza olanak

tanır. Bu makale, söz konusu mekanizmayı thanato-jurisprudence (tanato-hukuk düzeneği) olarak kavramsallaştırmaktadır.

Thanato-jurisprudence, Achille Mbembe'nin nekropolitika kavramsallaştırmasını hukukun gündelik ve görünürde tarafsız prosedürleri içine yerleştiren özgül bir yönetim biçimi olarak okunmalıdır. Nekropolitika, 'kimin yaşayıp kimin ölmesi gerektiğine karar verme' ve belirli toplulukları harcanabilir kılan koşulları yaratma yönündeki egemen iktidardır. Ancak Mbembe'nin analizi öncelikli olarak sömürge şiddeti, savaş ve 'ölüm-dünyaları' üzerine yoğunlaşırken, thanato-jurisprudence bu egemen iktidarın hukukun gündelik ve görünürde tarafsız prosedürleri aracılığıyla nasıl icra edildiğini tanımlar. Başka bir deyişle, nekropolitika ölümü yönetirken, thanato-jurisprudence ölümün yasını yönetir; onu kamusal bir hesap verebilirlik krizinden bürokratik bir dosya kapanışına dönüştürür. Bu kavram, yargısal alanın içindeki tercüme ve yönetim tekniklerini adlandırır; mahkeme dışı mücadele biçimleri bu çerçevenin nesnesi değildir. Belirli siyasi kayıpları, onları hukuki kategorilere sığmayan ve dolayısıyla 'işlenemeyen' vakalar olarak kodlayarak usuli açıdan anlaşılmaz kılar; böylece bu kayıpların yas tutulabilir bir kayıp olarak kaydedilmesini engeller.

Buradaki 'başarı' terimi normatif bir övgü değil, analitik bir ölçüttür: adaletin gerçekleşmesini değil, talebin hukuki gramer içinde yönetilebilir bir forma sokulmasını ifade eder. Dolayısıyla başarı, 'doğru karar'la değil, siyasetin teknik prosedürler içinde çözülebilir bir probleme indirgenmesiyle ölçülür. Derrida'nın kurucu şiddeti, Butler'ın yas tutulabilirlik hiyerarşisini üretir; thanato-jurisprudence ise bu hiyerarşiyi hukukun teknik dili aracılığıyla idare eder.

Burada 'başarı' kavramını, hukuki seferberliğin normatif meşruiyetine dair bir tartışmaya girmeden, yalnızca aygıtın işleyişini ölçen analitik bir terim olarak netleştirmek gerekir: thanato-jurisprudence'in başarısı, siyasi bir talebin ortadan kaldırılması değil, yönetilebilir hale getirilmesidir. Başarı kriterleri şunlardır: (1) Siyasi soruların teknik sorulara tercüme edilmesi, örneğin 'Devlet sorumlu mudur?' sorusunun 'Bu delil kabul edilebilir mi?' sorusuna dönüşmesi; (2) Hesap verebilirlik hattının bulanıklaştırılması, net bir 'sorumlu' tespit edilememesi; (3) Krizin bürokratik kapanışa dönüştürülmesi, zamanaşımı ve düşürme kararları gibi 'teknik' sonuçlar. Bu kriterler açısından bakıldığında, Dink davası thanato-jurisprudence'in 'başarılı' bir örneğidir: On dört yıllık süreç, üst düzey yetkililerin zamanaşımıyla korunması ve 'FETÖ' anlatısına kaydırılan sorumlulukla sonuçlanmıştır (bkz. Bölüm 4.1–

4.3; özellikle Akgül, t.y.a; Pişkin, t.y.c; Agos, 2021). Bu, adaletin sağlandığı anlamına gelmez; tam tersine, adalet talebinin hukuki prosedürler içinde eritildiği anlamına gelir.

Thanato-jurisprudence, üç ayrı teknik aracılığıyla işlemektedir. Birincisi, usuli tercümedir (procedural translation): Siyasi soruların teknik-hukuki sorulara dönüştürülmesi; örneğin 'Devlet aygıtı bu suikastta ne rol oynadı?' sorusunun 'Bu delil ceza muhakemesi hukukuna göre kabul edilebilir mi?' sorusuna indirgenmesi. İkincisi, zamansal erozyondur (temporal erosion): Süreyi yöneterek talebi aşındırma; heyet değişiklikleri, ertelenen duruşmalar ve nihayetinde zamanaşımı. Üçüncüsü, anlatısal kaydırmadır (narrative displacement): Sorumluluğu sürekli yerinden ederek net bir hesap verebilirlik hattı kurulmasını engelleme; milliyetçi gençlerden Ergenekon'a, oradan FETÖ'ye evrilen fail anlatıları. Bu üç teknik, birlikte, siyasi bir talebin hukuki prosedürler içinde nasıl eritildiğinin mekanizmasını oluşturmaktadır.

Ancak bu *thanato-jurisprudence*, öncelikli olarak aleni savaş veya 'ölüm-dünyaları' yaratarak değil, bizzat hukukun gündelik ve sıradan prosedürleri aracılığıyla işler. Siyasi ölümü, ortadan kaldırılmaları temel bir adalet krizi olarak değil, bürokratik rutinin yönetilebilir bir sonucu olarak kayda geçen özneler üreterek yönetir. Bu formülasyon, Giorgio Agamben'in (1998: 1-12) etkili homo sacer ('çıplak hayat') kavramından bilinçli olarak ayrışmaktadır.[3] Agamben'de özne, hukukun dışına atılarak susturulur: Homo sacer, yasal korumadan yoksun bırakılmış, 'sonuçları olmaksızın öldürülebilir' bir figürdür. Thanato-jurisprudence'te ise susturma mekanizması tersine işler: Özne hukukun dışına değil, içine hapsedilir. Siyasi talep, hukukun usuli mekanizmalarına aşırı maruz bırakılarak (sonsuz duruşmalar, değişen suçlamalar, zamanaşımı hesapları, delil kabul edilebilirlik tartışmaları) bir dizi teknik soruya dönüştürülür ve bu süreçte siyasi içeriğinden arındırılır.

Dink davasında bu mekanizma şöyle işlemiştir: Aile ve avukatlar, 'Devletin rolü neydi?' sorusunu sormak için on dört yıl boyunca mahkeme salonunda kalmak zorunda kalmıştır. Bu süreçte, siyasi soru ('Devlet aygıtı suça ortak mıydı?') teknik sorulara ('MİT görevlileri tanık olarak dinlenebilir mi?', 'Zamanaşımı süresi ne zaman doluyor?') tercüme edilmiştir. Hukukun 'başarısızlığı' (tatmin edici bir karara varılamaması) aslında bu soğurma mekanizmasının başarısıdır: Mahkeme alanına taşınan hesap verebilirlik talepleri, prosedürel döngüler içinde teknikleştirilerek süreye yayılmış ve bu yolla etkisizleşmiştir.

Bu mercekle bakıldığında, 'Türklüğe hakaret' suçlaması, bu süreci başlatan performatif bir söz-eylemdi. Bu, Hrant Dink'i siyasi bir muhatap olarak değil, söylemiyle ulusun sembolik düzenini tehdit eden patolojik bir figür olarak kodlayan hukuki bir yaftalamaydı. Hukuk sistemi, onu 'hakaret eden' olarak çerçeveleyerek, yaşamını sembolik olarak önceden değersizleştirmiş; siyasi taleplerini usulen anlaşılmaz kılmış ve böylece varlığını –katilin kurşunundan çok önce– yas tutulamaz bir özneye dönüştürmüştü. Nihayetinde ortaya çıkan cezasızlık, sistemin bir başarısızlığı değil, görevini çoktan yerine getirmiş bir *thanato-jurisprudence* düzeneğinin mantıksal bir tezahürüdür.

Hukuki Seferberlik ve Siyasal Talebin Soğurulması

Kavramsal çerçevenin son katmanı, Hrant Dink davasının en trajik paradoksuna odaklanır: Adalet mücadelesi nasıl bizzat o adaletin zapt edilmesinin bir mekanizmasına dönüşmüştür? Bu soruyu aydınlatabilmek için Wendy Brown (1995) ve Dilek Kurban'a (2020) yönelmek elzemdir. Bir önceki altbölümde 'başarı'yı aygıtın analitik işleyiş ölçütü olarak tanımlamıştım; burada ise aynı işleyişin, adalet talebini taşıyan aktörleri hangi yapısal paradoksa sürüklediğini tartışıyorum. Onların çalışmaları, devletin eylemlerine yönelik bir eleştirinin ötesine geçerek, egemen güçle yüzleşildiğinde hukuki seferberliğin yapısal sınırlarına dair daha zorlu ama bir o kadar da kaçınılmaz bir eleştiri geliştirmeye olanak tanır.

Wendy Brown (1995), hayranlık uyandırıcı çalışması States of Injury'de, siyasi talepleri yasal 'haklar' diliyle çerçevelemenin iki ucu keskin bir kılıç olduğunu savunur. Bir yandan, incinmiş ve dışlanmış olanlara tanınma ve onarım talep etmeleri için güçlü bir vokabüler sunar. Öte yandan, bunun derin bir siyasetten arındırma etkisi vardır. Geniş toplumsal, tarihsel ve ekonomik güç yapılarından kaynaklanan siyasal bir incinme, bireysel bir hak ihlali iddiasına tercüme edildiğinde, kaçınılmaz olarak devletin ve onun hukuki aygıtının zeminine çekilir. Genellikle incinmenin müsebbibi olan devlet, paradoksal bir şekilde tarafsız bir hakem ve potansiyel bir koruyucu olarak yeniden konumlandırılır. Böylece sisteme yöneltilen radikal bir eleştiri, giderek sisteme dâhil olma talebine, devletin kendi kurallarını layıkıyla uygulaması yönünde bir yalvarışa dönüşür. Brown, bu sürecin siyasal olanı 'yutabileceği', radikal talepleri yönetilebilir *teknik iddialara* evcilleştirebileceği ve en başta o zararı üreten hukuki yapının meşruiyetini pekiştirebileceği konusunda uyarır (Brown, 1995: 96-134).

Dilek Kurban'ın (2020) Türkiye'de ulus-üstü adaletin sınırları üzerine çalışması, bu teorik içgörüye somut bir zemin kazandırır. Kurban, Kürt meselesindeki

devlet şiddeti mağdurlarının on yıllara yayılan hukuki mücadelelerini analiz ederek, AİHM gibi en yüksek yargı organlarına yapılan başvuruların dahi bir tür 'hukuki zapt etme' (juridical capture) ile sonuçlanabildiğini ortaya koyar. Bireysel zaferler (tazminat kararları, ihlal tespitleri) elde edilse de hukuki süreç genellikle şiddetin altında yatan siyasi ve yapısal kaynaklara temas etmekte başarısız kalmakta; kolektif adalet arayışı, bireyselleştirilmiş vakalara parçalanmaktadır (Kurban, 2020: 1-15).

Dink davası, Kurban'ın analizini doğrulayan bir vaka sunmaktadır: AİHM'in 2010 tarihli Dink v. Türkiye kararı, devletin yaşam hakkını koruma yükümlülüğünü ihlal ettiğini tespit etmiştir (AİHM, 2010: para. 64-75). Ancak bu 'zafer', devlet aygıtının suikasttaki sistemik rolünü soruşturmaya açmamış, tazminat ödenmesiyle kapanmıştır. Uluslararası hukuk, bireysel bir ihlali tespit etmiş; ancak 'Devlet kurumları bu ölümü nasıl mümkün kıldı?' sorusunu soramamıştır. Bu, hukukun sınırıdır: Bireysel vakaları 'çözebilir', ancak yapısal şiddeti adlandıramaz.

Brown'ın teorisi ile Kurban'ın analizinin sentezi, Dink davasının hukuki boyutundaki yapısal gerilimin anahtarını sunmaktadır. 4. bölümde ayrıntılı olarak gösterileceği üzere, adalet mücadelesi, hesap verebilirliği sağlama çabasında, haklar ve hukuki prosedür dilini benimsemiştir. Bu tercih, hem taktik avantajlar (somut yargısal sonuçlar talep etme imkânı, devleti savunma pozisyonuna itme, uluslararası hukuk mekanizmalarını devreye sokma) hem de yapısal riskler taşımaktadır. Söz konusu risk, mücadeleyi bu çalışmada kuramsallaştırılan yönetimsel soğurmaya karşı savunmasız bırakmasıdır. Bu makalenin odağı, hukuki tercihin meşruiyetini sorgulamak değil, bu tercihin hukuki alanda nasıl bir dinamikle karşılaştığını analiz etmektir.

Burada önemli bir ayrım yapmak gerekmektedir: Hukuk, siyasi mücadeleyi bilinçli bir 'düşman' olarak hedef almaz. *Thanato-jurisprudence*, bir komplo değil, *bir işleyiş biçimidir.* Hukukun grameri ve prosedürleri, siyasi talepleri kendi diline tercüme ederek —ve bu tercümede kaçınılmaz olarak dönüştürerek— işler. 'Devlet aygıtı bu suikastta ne rol oynadı?' sorusu, hukuki alana girdiğinde, 'Hangi bireyler hangi suçlardan yargılanabilir?' sorusuna dönüşür. Bu dönüşüm, hukukun 'kötü niyeti' değil, doğasıdır. Dolayısıyla bu teorik çerçeve, Dink davasını hem bir devlet şiddeti hikâyesi hem de hukukun —en meşru talepleri bile— kendi işleyiş mantığı içinde nasıl soğurabildiğinin anatomisi olarak okumayı mümkün kılar. Bu nedenle bu bölümde tartışılan kuramsal çerçeve, farklı teorik pozisyonların eklektik

bir toplamı değil; hukukun siyaseti yönetme kapasitesini oluşturan tekil bir aygıtın, farklı düzeylerde işleyen tamamlayıcı bileşenleri olarak okunmalıdır.

Polis Düzeninin Anatomisi: TCK 301'in İşleyişi

Önceki bölüm, hukukun siyaseti nasıl soğurduğuna dair kavramsal araçları sunmuştu. Bu bölüm, söz konusu araçları somut bir hukuki metne —Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesine— uygulayarak, teorik argümanın olgusal temelini kurmaktadır. TCK 301, yalnızca bir ceza normu değildir; Rancièrian anlamda polis düzeninin hukuki kodifikasyonudur. 'Türklüğü aşağılamak' yasağı, duyumsanabilir olanın sınırlarını —neyin söylenebilir, neyin susturulması gereken bir 'gürültü' olduğunu— çizen bir mekanizma olarak işler. Aynı zamanda, Derrida'nın kurucu şiddet kavramı açısından, bu madde Cumhuriyet'in üzerine inşa edildiği tarihsel şiddetin hafızasını yöneten bir bekçidir. Bu bölüm, önce normun yapısını analiz edecek, ardından Hrant Dink'in yargılanmasında bu yapının nasıl işlediğini gösterecektir. Bu normu bir yapıbozum süzgecinden geçirerek, yönetsel iktidarın 'nasıl' işlediği sorusundan, 'ne' olduğu sorusuna bir geçiş yapar ve 'Türklüğü' kutsal bir nesne olarak inşa eden, muhalefeti patolojik bir 'aşağılama' olarak çerçeveleyen ve bu sayede siyasi ifadenin sınırlarını bizzat denetleyen hukuki mimariyi gözler önüne serer. Bu, yalnızca bir teori uygulaması değil, aynı zamanda teorinin hukuki dilin somut şiddetinde nasıl tezahür ettiğinin bir gösterimidir. Bu nedenle bu bölüm, hukukun siyaseti nasıl 'yönettiğini' artık kavramsal olarak değil, normun maddi işleyişi üzerinden (metin, yorum ve yargısal pratik düzeyinde) göstermeyi amaçlar.

Normun Anatomisi (Maddenin İlk Hali)

2008 yılında yapılan değişiklikten önce, Hrant Dink'in yargılandığı ve mahkûm edildiği TCK 301, en geniş ve en muğlak haliyle yürürlükteydi.[4] Maddenin ilk metni şöyleydi: *'Türklüğü, Cumhuriyeti, Devletin Kurum ve Organlarını Aşağılama — Madde 301: (1) Türklüğü, Cumhuriyeti veya Türkiye Büyük Millet Meclisini alenen aşağılayan kişi, altı aydan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.'* (5237 sayılı TCK, 2004)

Bu metnin yapısını analiz etmek, Derrida'nın (1992: 5-6) 'hukukun gücü' olarak adlandırdığı şeyin somut bir örneğini incelememize olanak tanır: hukukun performatif şiddetini. Buradaki yapıbozum, normun 'yanlış' uygulanmasını değil, tam tersine, doğru ve istikrarlı uygulanışı yoluyla hangi siyasal sınırları kurduğunu görünür kılmayı hedefler.

Resmi ya da 'dogmatik' bir hukuki analiz, bu normu kurucu unsurlarına ayırmamızı gerektirir. Ne var ki, bizzat Türk hukukçularının da tartıştığı gibi,

görünüşte tarafsız olan bu anatomi, kurucu siyasi şiddetin ikamet ettiği yerin ta kendisidir.

Normun tanımladığı suç eylemi 'aşağılamaktır'. Kanunun gerekçesinde, 'eleştiri' ile 'aşağılama' arasında net bir ayrım yapıldığı iddia edilir: Eleştiri, bir görüşün ifade edilmesidir; aşağılama ise onur ve haysiyete yönelik doğrudan bir saldırıdır (Yapıcı, 2007). Ancak bu ayrımın pratikte nasıl uygulandığı son derece sorunludur. Türkan Sancar'ın (2006: 98-102) belirttiği gibi, 'eleştiri' ile 'aşağılama' arasındaki sınır, yargıcın takdirine ve dolayısıyla ideolojik konumlanmasına bırakılmıştır.

Bu muğlaklığın nasıl işlediği, 301. maddenin öncülü olan 159. maddeye ilişkin yargısal pratikte görülebilir. Yargıtay, bir imamın vaazında devlet yöneticilerini 'üstteki eşekler' ve 'yahudi tohumu' olarak nitelendirmesini 'aşağılama' olarak değerlendirmiştir.[5] Mahkeme, bu ifadelerin siyasi bir eleştiri değil, hükümetin 'manevi şahsiyetini' hedef alan bir saldırı olduğu sonucuna varmıştır. Bu karar, hukuki yorumun siyasi işlevini açıkça gösterir: 'Eleştiri' ile 'aşağılama' arasındaki ayrım, yargıcın hangi sözü 'meşru' hangi sözü 'tehlikeli' bulduğuna göre belirlenmektedir.

Yüksek Mahkeme, bu ifadelerin hükümete yönelik siyasi bir eleştiri olmaktan ziyade, hükümetin 'manevi şahsiyetini' aşağılamayı (tahkire yönelik) amaçladığı ve dolayısıyla 159. madde uyarınca suç oluşturduğu sonucuna varmıştır (Yargıtay 9. Ceza Dairesi, 2001). Bu yargısal performans, hukuk aygıtının siyasi muhalefeti nasıl cezai bir aşağılama olarak yeniden çerçevelendirdiğini ve böylece kabul edilebilir ifadenin sınırlarını nasıl denetlediğini mükemmel bir şekilde gözler önüne serer.

Normun koruduğu nesne —'Türklük'— hukuki analizin en kritik noktasıdır; çünkü bu kavram, Rancièrian anlamda polis düzeninin neyin 'söz', neyin 'gürültü' olduğuna dair estetik sınırlarını hukuki biçimde sabitler. 'Türklük' kavramı, kanunda tanımlanmamıştır; ne etnik bir kategori ne hukuki bir statü ne de açıkça çerçevelenmiş bir kimlik olarak belirlenir. Bu tanımsızlık, bir hukuki kusur değildir; tam tersine, normun işlevselliğinin temelidir.

Carl Schmitt'in (2005: 5) ünlü formülasyonuyla, "egemen, istisna haline karar verendir." Schmitt'e göre, egemenlik, olağan hukuki normların uygulanamadığı durumlarda —'istisna halinde'— kimin karar vereceği sorusunda yatar. 'Türklük' gibi tanımsız bir kavram, tam da böyle bir istisna alanı yaratır: Neyin 'Türklüğü aşağıladığına' dair genel bir norm yoktur;

her vaka, yargıcın —ve dolayısıyla devletin— somut bir karar vermesini gerektirir (Schmitt, 2005: 6). Bu muğlaklık, devlete, 'tehlikeli' bulduğu her söylemi vaka bazında 'aşağılama' olarak kodlama yetkisi verir. Bu anlamda TCK 301, istisnanın kural haline geldiği bir egemenlik pratiği üretir: Yargı, her davada neyin 'Türklüğü aşağıladığına' karar vererek, polis düzeninin sınırlarını yeniden çizer.

Bu analiz, yalnızca soyut bir felsefi düzlemde kalmaz. Robert Cover'ın (1986: 1601) belirttiği gibi, "hukuki yorum, acı ve ölüm alanında gerçekleşir."[6] Hukuk, dünyayı sadece betimlemez; onu şekillendirir, bazı varoluş biçimlerini mümkün kılarken diğerlerini imkânsızlaştırır.

Cover (1983: 40), yargısal yorumun çoğu zaman 'hukuk-yok edici' (jurispathic) olduğunu savunur: Yargıç, bir davada karar verirken, rakip normatif dünyaları —rakip tarih anlatılarını, rakip kimlik taleplerini, rakip adalet anlayışlarını— 'öldürür.' Mahkemenin Dink'in sözlerini 'Türklüğü aşağılama' olarak yorumlaması, tam da böyle bir hukuk-yok edici eylemdi. Bu yorum, Dink'in temsil ettiği alternatif bir tarihsel anlatıyı—Ermeni belleğinin Cumhuriyet'in kuruluş anlatısı içinde meşru bir yeri olduğu iddiasını—hukuken 'suç' olarak kodlayarak susturdu. Dink'in sözü, bu yargısal performansla siyasi bir görüş olmaktan çıkarılıp, ulusal onuru tehdit eden 'patolojik' bir sapma olarak yeniden kodlandı.

Bu bağlamda, yargısal yorumla somutlaşan 'Türklük' kavramının muğlaklığı, devlete, 'milli onuru' koruma iddiası altında hem siyasi hasmını tanımlama hem de bu hasmın alternatif dünya görüşünü hukuki şiddet yoluyla yok etme fırsatı veren bir iktidar teknolojisine dönüşür.

Söylemsel Bir Dışlama Teknolojisi Olarak Türklük

TCK 301, yalnızca cezai sınırlar çizmez; aynı zamanda belirli bir anlam evreni inşa eden ve bunu sürekli yeniden üreten bir söylem aygıtı olarak işlev görür. Bu bölüm, Hrant Dink'in yargılanma sürecini inceleyerek, bu söylemsel aygıtın nasıl işlediğini gösterecektir.

Şubat 2004'te, Agos gazetesi, Cumhuriyet'in ilk kadın savaş pilotu olarak bilinen Sabiha Gökçen'in Ermeni kökenli olabileceğine dair bir haber yayımladı.[7] Haber, milliyetçi çevrelerde şiddetli tepkilere yol açtı ve Dink, ölüm tehditleri almaya başladı. Bu dönemde, MİT yetkilileri Dink'i İstanbul Valiliği'ne çağırarak bir 'uyarı' görüşmesi yaptı. Dink'in kendi ifadesiyle, kendisine 'dikkatli olması' ve aksi takdirde 'sonucun iyi olmayacağı' söylendi (HDV, t.y.a).

Bu atmosferde, Dink, Agos'ta yayımlanan bir yazı dizisinde Ermeni kimliği üzerine düşüncelerini kaleme aldı. Söz konusu yazılardan birinde, Türk-Ermeni ilişkilerinin tarihsel yükünü tartışırken şu ifadeyi kullandı: *'Ermeni'nin Türk'ten boşalacak zehirli kanının yerini, Ermeni'nin Ermenistan'la kuracağı asil damardan gelecek temiz kan alacaktır.'*[8]

Dink, bu metaforla, Ermeni diasporasının 'Türk düşmanlığı' üzerinden tanımlanan kimliğinden uzaklaşıp, Ermenistan Cumhuriyeti ile kurulan yeni bağlar aracılığıyla daha sağlıklı bir kimlik inşa edebileceğini anlatmak istiyordu. Başka bir deyişle, 'zehirli kan' ifadesi Türkleri değil, diaspora Ermenilerinin tarihsel travmayla şekillenmiş kimlik krizini hedef alıyordu.

Ancak Şişli 2. Asliye Ceza Mahkemesi, bu metaforu bağlamından koparark lafzi bir yoruma tabi tuttu. Mahkeme, 'zehirli kan' ifadesini, Türk etnosunun biyolojik saflığına yönelik bir hakaret olarak değerlendirdi ve Dink'i TCK 301/1 uyarınca altı ay hapis cezasına çarptırdı (ertelenmiş). Yargıtay 9. Ceza Dairesi, bu kararı onadı (AİHM, 2010: para. 28-35).

Mahkemenin yorum tekniğini incelemek, hukukun siyasi işlevini anlamak açısından kritiktir. Çünkü burada mesele bir yanlış anlama değil, belirli bir okuma tekniğinin sistematik olarak tercih edilmesidir. Şişli 2. Asliye Ceza Mahkemesi, Dink'in yazısını 'bir bütün olarak' değerlendirmek yerine, 'zehirli kan' ifadesini izole etmiş ve lafzi bir yoruma tabi tutmuştur. Karar gerekçesinde, ifadenin 'Türk kanının zehirli olduğu' anlamına geldiği belirtilmiş; Dink'in metnin bütününde diaspora Ermenilerinin kimlik krizini tartıştığı bağlam yok sayılmıştır (AİHM, 2010: para. 28-30). Yargıtay 9. Ceza Dairesi, bu kararı onarken, ifadenin 'objektif olarak Türklüğü aşağıladığını' belirtmiş ancak 'objektiflik' kriterini tanımlamamıştır (AİHM, 2010: para. 32-35). Bu yorum tekniği, Türkan Sancar'ın (2006: 100-101) işaret ettiği 'muğlak gerekçelendirme' sorununun somut bir örneğidir: Mahkeme, neden bu ifadenin 'eleştiri' değil 'aşağılama' olduğunu analitik olarak açıklamamış, sadece sonucu ilan etmiştir. 'Zehirli kan' ifadesi, yazının bütünü içinde Ermeni diasporasının kimlik krizine yönelik bir eleştiriydi; ancak mahkeme, bu ifadeyi tek başına alarak, sanki Türklerin 'kanının zehirli' olduğu söyleniyormuş gibi yorumladı.

Rancièrian perspektiften bakıldığında, bu yorum, polis düzeninin yeniden tesisi için zorunlu bir eylemdi. Mahkeme, Dink'in sözünü —Ermeni belleğinin kamusal alanda meşru bir yeri olduğu iddiasını— 'söz' olarak tanımayı reddetti ve onu 'gürültü' —hukuki termonolojiyle, 'suç'— olarak yeniden

kodladı. Böylece, duyumsanabilir olanın sınırları yeniden çizildi: Ermeni tarihinden bu şekilde söz etmek, 'siyasi görüş' değil 'patolojik bir sapma'dır.

Cover'ın (1983) kavramıyla, bu hukuk-yok edici (jurispathic) bir eylemdi: Mahkeme, Dink'in temsil ettiği alternatif normatif dünyayı —Ermeni belleğinin Türkiye Cumhuriyeti anlatısı içinde meşru bir yer talep ettiği bir dünyayı— hukuken 'öldürdü.' Bu, tarafsız bir yargısal değerlendirme değil, kurucu şiddetin hafızasını koruyan bir performanstı. Mahkeme, Dink'in sözlerini 'yanlış anlamadı'; onları belirli bir şekilde anlamayı tercih etti ve bu tercih, polis düzeninin yeniden tesisi için zorunluydu.

TCK 301'in işlevini tam olarak anlamak için, koruduğu 'Türklük' kavramının tarihsel inşasına bakmak gerekmektedir. Modern Türk milliyetçiliği, Özkırımlı ve Sofos'un (2008: 1-15) ifadesiyle, 'tarihin eziyetine' maruz kalan bir projedir: Tutarlılığını korumak için dışlamak zorunda olduğu bastırılmış hatıralar ve marjinalleştirilmiş kimlikler, bir türlü yakasını bırakmaz. Resmi devlet kimliği, homojen, yekpare ve tarihsel sürekliliğe sahip bir 'Türk ulusu' anlatısı üzerine inşa edilmiştir. Bu anlatı, çok etnikli ve çok dinli Osmanlı geçmişinin ve —en şiddetli biçimde— 1915'in aktif olarak silinmesini gerektirmiştir (Zürcher, 2017: 114-140; Kadıoğlu, 1996: 180-185).

Derrida'nın (1992: 13-15) 'kurucu şiddet' kavramı açısından, bu silme operasyonu, Cumhuriyet'in meşruiyetini sürdürebilmek için 'unutmak zorunda olduğu' şeydir. TCK 301, bu unutuşun hukuki bekçisidir. 'Türklüğü aşağılamak' yasağı, kurucu şiddetin hafızasını —demografik mühendisliği, tehciri, yok edilmeyi— kamusal alanda canlı tutabilecek söylemleri susturmak için tasarlanmış bir mekanizmadır. Hrant Dink'in 'suçu', tam da bu unutuşu ihlal etmek — Ermeni belleğini, silinmesi gereken bir 'gürültü' olarak değil, kamusal alanda yer talep eden bir 'söz' olarak dile getirmekti.

Hrant Dink'in siyasi müdahalesinin 'tahammül edilemez' hale gelmesi, tam da bu bağlamda anlaşılmalıdır. Rancière'in (1999: 29-30) polis düzeni kavramı açısından, Türkiye'de Ermenilere biçilen iki pozisyon vardı: Ya 'asimile olmuş vatandaş' (Ermeni kimliğini özel alana hapsetmiş, kamusal alanda 'Türk' gibi davranan görünmez bir özne) ya da 'dışarıdaki düşman' (diaspora, lobi, 'Türkiye karşıtı güçler'). Dink, bu ikili dayatmayı reddetti. Türkiye içinden, bir vatandaş olarak, Ermeni belleğinden söz etti. Bu, polis düzeninin koordinatlarını bozan bir eylemdi: Dink, kendisine biçilen 'sessiz azınlık' rolünü reddederek, resmi anlatının tanımadığı —ve tanıyamayacağı— üçüncü bir pozisyon yarattı.

Bu pozisyon, polis düzeni için yapısal olarak tehlikeliydi. Dink'in sesi, 'dışarıdan gelen bir saldırı' olarak kodlanamaz ve dolayısıyla kolayca marjinalleştirilemezdi. O, 'içeriden' —Türkiye vatandaşı, İstanbul'da yaşayan, Türkçe yazan bir gazeteci olarak— konuşuyordu. TCK 301 kovuşturması, bu sesi 'içeriden gelen bir tehdit' olarak yeniden kodlama girişimiydi: 'Vatandaş' olan bu özneyi, 'suçlu' —ve dolayısıyla meşru olmayan, dikkate alınmaması gereken— bir özneye dönüştürmek.

TCK 301 kovuşturması, böylece, thanato-jurisprudence'in ilk aşamasını oluşturmuştur: Siyasi bir özneyi, hukuki prosedürlerin içine çekerek 'yönetilebilir' bir nesneye dönüştürmek. Dink, bu süreçle, Rancièrian anlamda 'siyasi bir muhatap' olmaktan çıkarılıp, TCK'nın dilinde 'sanık' ve nihayetinde 'mahkûm' konumuna indirilmiştir. Bu hukuki etiketleme, fiziksel suikasttten önce gerçekleşen sembolik bir şiddettir: Dink'in hayatı, daha onu öldüren kurşun ateşlenmeden, hukuken 'yas tutulamaz' (kaybı bir kriz olarak kaydedilmeyecek) bir hayata dönüştürülmüştür. Bu sembolik ve hukuki yeniden çerçeveleme, suikast sonrasında işleyecek olan thanato-jurisprudence düzeneğinin ön-koşulunu oluşturmuş; siyasi özneyi, daha dava başlamadan, hukuki prosedürlerin yönetilebilir nesnesi haline getirmiştir.

Soğurulma Tiyatrosu: Siyasal Mücadelenin Mahkeme Alanında Hukukileştirilmesi

Önceki bölüm, TCK 301'in Hrant Dink'i fiziksel ölümünden önce nasıl sembolik olarak 'yas tutulamaz' bir özneye dönüştürdüğünü analiz etmişti. Bu bölüm, suikastın ardından başlayan yargılama sürecini —thanato-jurisprudence'in ikinci ve belirleyici aşamasını— incelemektedir. İlk aşama, siyasi özneyi hukuki kategorilere hapsetmekti; ikinci aşama, siyasi bir suikastın ardından yükselen hesap verebilirlik talebini hukuki prosedürlerin içinde *eritmektir*. Nitekim dava ve soruşturma sürecinin daha erken evresinde, dosyanın bütünlüğünün parçalanması ve yargılamanın bütün üzerinden değil parça üzerinden yürütülmesi, raporlarda açıkça kayda geçirilmiştir (HDV, t.y.b). Rapor, bu durumu doğrudan "soruşturmadaki bütünlüğün parçalanmasına, yargılamanın bütün üzerinden değil parça üzerinden yürütülmesine neden olmuştur" sözleriyle ifade eder (HDV, t.y.b: 2).

Mahkeme salonu, hukukun soyut gücünün yalnızca ifade edildiği değil, aynı zamanda ritüellerle icra edildiği sembolik bir sahnedir. Ancak bu sahne, adaleti tesis etmek için değil, Foucault'nun (1995) yaklaşımıyla, disipliner bir işlev görmek üzere tasarlanmıştır: Siyasi bir talebi yönetilebilir bir 'dava dosyasına' dönüştürmek, hesap verebilirlik talebini, usuli tercüme ve süre

yönetimi aracılığıyla dava yönetimi düzeyine indirgemek. Bu nedenle burada söz konusu olan hukukun siyasi enerjiyi belirli ritüeller aracılığıyla düzenleme ve dolaşımda tutma kapasitesidir.

Devlet içi suç ortaklıkları ve ideolojik motivasyonlarla örülü siyasi bir suikastın, ritüelistik bir biçimde teknik bir ceza davasına dönüştürüldüğü, son derece teatral bir alandır bu. Bu bölüm, duruşma performansını analiz ederek, mahkeme salonunun fiziksel mekânının, usul kurallarının ve bizzat yargı dilinin, Hrant Dink davasının siyasi enerjisini soğurmak için nasıl bir bütün halinde işlediğini araştırır. Foucault'dan yararlanarak mahkeme salonunu disipliner bir alan olarak inceler; Rancière'den (1999, 2004) yola çıkarak ise hukuki süreci, siyasal 'uyuşmazlığı' yönetilebilir bir 'dava dosyasına' dönüştüren bir mekanizma olarak ortaya koyar.

Disipliner Bir Sahne Olarak Mahkeme Salonu

Modern mahkeme salonunun ideali, gerçeğe ulaşmak için delillerin tarafsızca tartıldığı, yansız ve rasyonel bir alan olmaktır. Ancak eleştirel bir analiz, mahkeme salonunun aslında son derece titiz biçimde düzenlenmiş, Foucault'cu (1995) anlamda disipliner bir mekân olduğunu; amacının gerçeği keşfetmek değil, belirli bir düzeni icra etmek ve pekiştirmek olduğunu ifşa eder. İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesi'ndeki Hrant Dink davası, bu süreci gözler önüne serer. Mimariden usulün en ince ayrıntılarına kadar her unsur, Adalet için verilen siyasi mücadeleyi zapt edilmiş ve nihayetinde kontrol edilebilir hukuki bir dramaya dönüştürmek üzere işlemiştir (Ertür, 2022).

Mekânın fiziksel tanzimi, daha en baştan bir iktidar hiyerarşisi ve bir karşıtlık mantığı kurar. Duruşma izleme raporları; mahkeme koridorunu kamudan ayıran güvenlik bariyerlerini, 'Hrant'ın Arkadaşları'nı ve basını bir tarafa, sanık ailelerini diğer tarafa yerleştiren ayrıştırılmış oturma düzenini ve mahkeme heyetinin yükseltilmiş kürsüsünü titizlikle belgeler (Pişkin, t.y.a). Duruşma salonunun bu tanzimi, göründüğü gibi tarafsız bir sahne sunmaz; aksine, yargılamayı iki hasım taraf arasındaki bir çatışma olarak kurgulayan ve sürdüren belirli bir iktidar teknolojisinin ürünüdür. Bu düzende hâkim, taraflar arasında adil iletişimi gözeten bir arabulucu olarak değil, devletin görme, duyma ve nihai hükmü verme yönündeki mutlak gücünü temsil eden egemen bir figür olarak konumlandırılır.

Devlet gücünün bu performansı, usuli ve teknolojik manipülasyonlarla daha da pekiştirilmiştir. Dava boyunca mahkeme heyetinin sürekli değişmesi — davaya başkanlık eden hâkim defalarca değişmiştir— yargısal sürekliliği

sistematik olarak aşındırmıştır. Her yeni heyet, yüz binlerce sayfadan oluşan dava dosyasını yeniden 'öğrenmek' zorunda kalmış; bu da soruşturmanın kurumsal hafızasını (daha önce hangi soruların sorulduğunu, hangi delillerin reddedildiğini ve hangi tanıkların dinlenmediğini bilen yargısal birikimi) sürekli sıfırlamıştır (Pişkin, t.y.b). Bu tekrar eden sıfırlama, tesadüfi bir aksaklık değil, davayı ilerletmek yerine zamana yayarak yönetmeye yarayan kurumsal bir tekniktir.

Bu 'sıfırlama,' basit bir bürokratik aksaklık değildir. Thanato-jurisprudence perspektifinden bakıldığında, bu, zamansal erozyon tekniğinin paradigmatik bir örneğidir: Davayı sürekli başa döndürerek, devlet aygıtına uzanan soruşturma kollarının hiçbir zaman yeterince derinleşmesine izin vermemek. Zamanaşımı, bu tekniğin nihai ve en sessiz biçimidir: sorumluluğu ne kabul eden ne de reddeden, sadece 'artık yargılanamaz' diyen bir hukuki araf. Bu zaman tekniğinin erken bir görünümü, ana davada uzun aylar içinde yalnızca sınırlı sayıda duruşma yapılabilmesi ve "duruşmaların üç-dört aylık sürelerle ertelenmesi" şeklinde raporlanmıştır (HDV, t.y.b: 2). Aynı bağlamda, yargılamanın ilk aylarında "dokuz ay … sadece iki duruşma yapılabilmiş" olması da bu erozyonun ritmini somutlaştırır (HDV, t.y.b: 2). Her yeni heyet, 'Emri kim verdi?' sorusunu sormak yerine, öncelikle 'Bu dosyada ne var?' sorusuyla uğraşmak zorunda kalmıştır.

Dahası, SEGBİS'in (Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi) cezaevleriyle bağlantısında tekerrür eden aksaklıklar, basit teknik sorunlardan ibaret değildi (Pişkin, t.y.c). Bunlar, basit 'teknik aksaklıklar' olarak değil; tanıklığı bölen, çapraz sorguyu zayıflatan ve duruşma içi etkileşimi işlevsizleştiren sonuçlarıyla, mahkeme alanında siyasi talebin soğurulmasına hizmet eden pratikler olarak okunmalıdır (Pişkin, t.y.c). Bu aksaklıklar, münferit teknik sorunlar olarak değil, tanıklıkları parçalayan ve yargısal etkileşimi zayıflatan işlevsel sonuçlarıyla anlam kazanmaktadır.

Davanın disipliner evreninde, hukuki söylem salt düzenleyici bir araç olmanın ötesine geçerek, siyasi talepleri etkisizleştiren ve onları siyaset dışı, teknik meselelere dönüştüren bir müdahale biçimi olarak işlev gördü. Bu söylemsel alanda hâkim, yalnızca süreci yöneten değil, aynı zamanda hangi sözün meşru kabul edilip hangisinin dışlanacağına karar veren nihai otoriteydi. MİT (Milli İstihbarat Teşkilatı) veya Genelkurmay Başkanlığı'nın Dink'e karşı nefret iklimini yaratmadaki rolünün soruşturulması talebi, sürekli olarak MİT görevlilerinin ifade vermeye zorlanıp zorlanamayacağına dair usuli bir soru olarak yeniden çerçevelendi. Bu talep defalarca reddedildi

(Akgül, t.y.b). Nitekim duruşma izleme raporlarında, savcılığın da MİT görevlilerinin tanık olarak dinlenmesine gerek olmadığı yönünde görüş bildirdiği; mahkemenin ise bu tanıkların dinlenmesi meselesini 'prosedür gözetilerek' sonraya bırakarak fiilen askıya aldığı kayda geçirilmiştir (Akgül, t.y.d; t.y.e). "Emri kim verdi?" şeklindeki siyasi soru, "Bu delil, ceza muhakemesi kanunu uyarınca kabul edilebilir mi?" şeklindeki teknik bir soruya dönüştürüldü. Rancière'in (1999, 2010) belirttiği gibi bu, polisin birincil işlevidir: Koşullarını reddederek siyasal bir uyuşmazlığın varlığını inkâr etmek. Katı kurallar etrafında örülmüş yapısı ve dışlayıcı mantığıyla mahkeme salonu, siyasetin bastırılmasında merkezi bir rol üstlendi; siyasi itirazların potansiyelini soğurarak onları hukukun iç mantığının erişilmez ve çoğunlukla çözümsüz labirentine hapsetti. Nitekim 'Hrant'ın Arkadaşları' inisiyatifi de yargılama sürecini, maddi hakikati açığa çıkaran bir yargısal araştırmadan çok, sonucu önceden belirlenmiş bir 'müsamere' olarak nitelendirerek mahkeme alanının bu teatral/disipliner niteliğini kamusal olarak ifşa etmiştir (Bianet, 2011).

Usuli tercüme tekniğinin en somut tezahürlerinden biri, Dink ailesi avukatlarının Milli İstihbarat Teşkilatı'nın (MİT) olaydaki rolünü soruşturmaya yönelik ısrarlı girişimlerinde yaşanmıştır. Talep, Sabiha Gökçen haberinin hemen ardından MİT görevlilerinin Hrant Dink ile İstanbul Valiliği'nde yaptığı 'uyarı' toplantısına odaklanıyordu.[9] Avukatlar, bu görüşmeye katılan MİT görevlilerinin (Özel Yılmaz, Handan Selçuk ve Hüseyin Kubilay Günay) tanık olarak dinlenmesini talep etmiştir. Bu talep, devletin suikastten önceden haberdar olup olmadığını ve hedef gösterme sürecine dahil olup olmadığını ifşa etmeyi amaçlayan siyasi bir müdahaleydi (Çetin, 2013: 78-95; Bakırcıoğlu, t.y.: 15-22).

Ancak mahkeme, bu talebi sistematik olarak geri çevirmiştir. 2020'deki nihai ret kararı, siyasi gerekçelerle değil, tanıklıkların 'davaya bir katkı sağlamayacağı' yönündeki usuli bir gerekçeye dayandırılmıştır (Akgül, t.y.b; t.y.c). Rancièrian perspektiften bakıldığında, bu, paradigmatik bir 'polis' müdahalesiydi. Usuli tercüme tekniği burada tüm açıklığıyla görülmektedir: 'Devlet aygıtı bu suikastta ne rol oynadı?' şeklindeki siyasi soru, 'Bu tanıklar ceza muhakemesi hukuku açısından zorunlu mu?' şeklindeki teknik bir soruya tercüme edilmiş ve bu tercümede siyasi içerik buharlaşmıştır; mahkeme, böylece talebin içeriğini değil, talep edilebilirliğini yargılamıştır. Bu usuli tercüme yalnızca tanık talepleriyle sınırlı kalmamış; müdahil vekillerinin soruşturmanın derinleştirilmesine yönelik taleplerinin bir kısmının "gerekçe gösterilmeksizin reddedilmiş" olması, maddi gerçeğe erişimin daha ilk aşamada usul üzerinden sınırlandırıldığını göstermiştir (HDV, t.y.b: 3).

Hukuki Seferberliğin Sınırı: Haklar Söyleminin Siyasalı Bastırması

Bu bölüm, makalenin merkezi ve en kritik argümanını teşkil etmektedir. Burada ortaya konan analiz, öncelikle bir sınır çizmektedir: 'Trajedi' kavramı, mücadelenin başarısızlığına ya da aktörlerin stratejik hatalarına değil, hukuki alanın yapısal bir özelliğine işaret eder. Hukuka başvurmak, siyasi bir suikastın ardından hesap verebilirlik talep etmenin hem zorunlu hem de meşru bir yoludur. Bu makalenin 'trajedi' olarak adlandırdığı, bu zorunlu tercihin karşılaştığı yapısal dinamiktir: Hukuk, en meşru talepleri bile kendi prosedürel diline tercüme ederek dönüştürür. Aktörlerin bu dinamiği fark etmemiş olması ya da 'yanlış strateji' izlemiş olması söz konusu değildir; tam tersine, mücadelenin aktörleri bu sınırların farkındaydı ve hukuk dışı mücadele biçimlerini —anma törenlerini, kamuoyu kampanyalarını— eş zamanlı olarak sürdürdüler. Bu makalenin analiz ettiği, bu bilinçli tercihin hukuki alandaki özgül sonuçlarıdır. Hrant Dink için adalet arayışı, meşru ve gerekli bir siyasi tanıklıktır; bu makalenin analiz ettiği, bu tanıklığın hukuki boyutunun karşılaştığı yapısal dinamiktir — aktivistlerin tercihleri ya da stratejileri değil. Zira bu, kolektif mücadelenin basit bir başarısızlık hikayesi değildir. Mahkeme dışı hafıza pratiklerinin, kamusal yas biçimlerinin ve siyasal öznelik üretiminin sürekliliği bu çalışmanın kapsamı dışındadır. Bu bölüm, yalnızca mahkeme alanında formüle edilen taleplerin, hukukun kendi grameri içinde nasıl dönüştürüldüğünü ve yönetildiğini analiz etmektedir.

Ancak, suikastın da ötesinde, davanın asıl trajedisi tam da bu noktada düğümlenir. Devlete meydan okuyabilmek için, hareketin Hukuk ile temasa geçmesi gerekiyordu. Hukuki seferberliğe evrilen bu stratejik zorunluluk, derin bir paradoksu beraberinde getirdi. Tarihsel hakikatin tanınmasına yönelik siyasal talep, yargının teknik diline tercüme edildiğinde kaçınılmaz bir dönüşüme uğramıştır. 'Devlet aygıtı bu ölümden sorumlu mudur?' gibi kolektif ve yapısal bir soru, ceza hukukunun grameri içinde, 'Hangi bireyler hangi suçlardan yargılanabilir?' sorusuna dönüşmek zorundadır. Bu, ceza hukukunun doğasından kaynaklanır: Ceza hukuku, bireysel cezai sorumluluk ilkesi üzerine kuruludur; yapısal veya kurumsal sorumluluğu yargılayacak kategorilere sahip değildir (Özgenç, 2024).

Dolayısıyla, adalet mücadelesinin 'bireysel haklar zeminine inmesi,' aktivistlerin bir tercihi değil, hukuki alanın yapısal bir dayatmasıdır. 'Devlet sorumlu mudur?' sorusu, ancak 'Şu isimli kamu görevlisi, şu tarihte, şu suçu işledi mi?' sorusuna tercüme edildiğinde mahkemede sorulabilir hale gelir. Bu tercüme, talebin meşrulaştırılması için zorunludur. Ancak aynı zamanda, talebin siyasi içeriğinin erimesi için de zemindir.

Wendy Brown'ın (1995) haklar söylemine yönelik keskin eleştirisinden yola çıkılarak, siyasi taleplerin bu 'hukukileştirilmesinin' nasıl derin bir siyasetten arındırma etkisine sahip olduğu görülebilir. Brown, toplumsal ve tarihsel güç yapılarından kaynaklanan siyasal bir incinmenin, bireysel bir hak ihlali olarak çerçevelendiğinde, genellikle o incinmenin müsebbibi olan devletin paradoksal bir şekilde Adaletin potansiyel koruyucusu ve nihai hakemi olarak yeniden konumlandırıldığını savunur. Bu paradoks, Costas Douzinas'ın insan hakları mitolojisi olarak tanımladığı şeyin merkezinde yer alır. Haklar söylemi, bir isyan söylemi olarak görünürken, çoğu zaman bir devlet meşrulaştırma aracına dönüşür. Douzinas'ın (2000: 7) ifadesiyle, "insan hakları, bir isyan ve muhalefet söyleminden, devlet meşrulaştırma söylemine dönüştürülmüştür".[10] Tarihsel hesaplaşmaya yönelik radikal siyasi talep, bu süreçte teknik bir hukuki iddiaya indirgenir. İşte bu indirgeme, Douzinas'ın (2000: 380) deyişiyle, "ütopik amacını yitiren"[11] insan haklarının siyasi bir dönüşüm aracı olmaktan çıkıp idari bir yönetim aracına dönüştüğü andır. Bu süreçte tarihsel hesaplaşmaya yönelik radikal bir siyasi talep, haklar söylemi içinde teknik bir iddiaya indirgenirken, meydan okunan devlet aygıtı da paradoksal biçimde adaletin nihai hakemi olarak yeniden konumlanmıştır.

Burada önemli bir sınırlama yapmak gerekmektedir: Bu makale, Dink için adalet mücadelesinin yalnızca hukuki alana hapsedildiğini iddia etmemektedir. Anma törenleri, 'Hepimiz Hrant'ız' yürüyüşleri, uluslararası savunuculuk kampanyaları ve kolektif hafıza pratikleri, bu mücadelenin hukuk dışı boyutlarını oluşturmuştur.

Ancak bu makalenin analiz ettiği, mücadelenin hukuki boyutunun özgül dinamiğidir. Mahkeme salonundaki mücadele, zorunlu olarak hukukun dilini konuşmak zorundaydı: 'Devlet sorumludur' yerine 'Şu delil kabul edilebilir mi?', 'Tarihsel hakikat açığa çıkarılmalıdır' yerine 'Zamanaşımı süresi ne zaman doluyor?' Bu tercüme, mücadelenin meşrulaştırılması için kaçınılmazdı. Ancak aynı zamanda, siyasi içeriğin prosedürel sorulara erimesi anlamına da geliyordu. Bu erime, thanato-jurisprudence'in bu çalışmada tarif edilen başarısıdır: hukuk, mahkeme alanına taşınmış hesap verebilirlik talebini usuli sorulara tercüme ederek yönetilebilir kılmıştır. Nitekim raporlar, bağlantılı soruşturma ve davaların farklı yerlere dağıtılması ve "birleştirme taleplerinin … her seferinde reddedilmesi" yoluyla talebin kurumsal olarak parçalanıp yönetildiğini kayda geçirmektedir (Çetin, t.y.: 10).

Bu hukuksallaştırma süreci, hukuki aygıtın siyasi çatışmayı soğurmasını mümkün kıldı. Dilek Kurban'ın (2020) Türkiye'deki hukuki seferberlik üzerine çalışmasında gösterdiği gibi, ulus-üstü Adalete yapılan başvurular dahi, şiddetin altında yatan siyasi yapıları ele almayan dar ve teknik-hukuki çerçeveler içinde siyasi talepleri zapt edebilir. Dink davasının sürekli değişen anlatıları, anlatısal kaydırma tekniğinin en açık kanıtını oluşturmaktadır. Devlet, savcılık makamı aracılığıyla, suçtan sorumlu olan 'düşmanı' defalarca yeniden tanımlamıştır: önce milliyetçi gençlerden oluşan bir hücre, ardından derin devlet bağlantılı 'Ergenekon' ağı ve son olarak da 'Fethullahçı Terör Örgütü' (FETÖ) (Pişkin, t.y.c). Her yeni anlatı, bir öncekini gölgelemiş ve 'Devlet kurumları ne rol oynadı?' sorusunun net bir yanıt bulmasını engellemiştir. Hukuki mücadelenin enerjisinin önemli bir bölümü, her yeni resmi anlatıya —Ergenekon'dan FETÖ'ye— uyum sağlamaya yöneldi. Bu sürekli uyumlanma zorunluluğu, thanato-jurisprudence'in bu çalışmada tanımlanan 'başarısının' pratik karşılığıdır. Bu, mücadelenin bütününün tükendiği anlamına gelmez; ancak mahkeme salonundaki stratejik odağın sürekli kaydığını gösterir. Hedef sürekli değişiyordu ama zemin sabitti: siyasi hakikati ifşa etmek için değil, otoriteye yönelik her türlü itirazı kontrol etmek, zapt etmek ve zamanla etkisizleştirmek için programlanmış bir mahkeme salonu. Hukuki seferberliğin trajedisi tam da buydu: meşru, dirençli ve siyaseten yüklü bir mücadelenin hukuki boyutu, on dört yıllık prosedürel labirentte sistematik olarak soğuruldu. Bu, mücadelenin bütününün susturulduğu anlamına gelmez — yalnızca hukukun, kendi alanına çektiği enerjiyi yönetme kapasitesini gösterir.

Bu soğurma mekanizmasının nihai performansı, İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesi'nin 26 Mart 2021 tarihli gerekçeli kararında sahnelendi. Karar, suçun azmettiricilerini resmi olarak yeniden tanımlarken, soyut 'derin devlet' kavramından uzaklaşıp somut ve yönetilebilir bir düşman belirledi: 'Fethullahçı Terör Örgütü' (FETÖ). Karara ilişkin analizlerde detaylandırıldığı üzere mahkeme, Ramazan Akyürek ve Ali Fuat Yılmazer gibi üst düzey kamu görevlilerinin, FETÖ'nün çıkarlarına hizmet etmek amacıyla birlikte hareket ederek suikasta giden yolu açtıklarını ve sonrasında delilleri yok ettiklerini tespit etmiştir (Agos, 2021). Yönetsel soğurmanın bu ustalık hamlesiyle, devletin kurucu şiddetiyle tarihsel bir hesaplaşma talep eden siyasi bir arayış, devlet içi bir iktidar savaşı anlatısına tercüme edildi. Siyasal olan doğrudan inkâr edilmedi; devletin kontrol edebileceği ve bir sonuca bağlayabileceği bir anlatının içinde eritilerek yeniden işlevselleştirildi.

Bir Yönetim Tekniği Olarak Cezasızlık

Hrant Dink davasında nihai ve tatmin edici bir karara varılamaması, geleneksel olarak bir cezasızlık sorunu olarak anlaşılır. Bu görüşe göre cezasızlık, bir sistemin, özellikle de devlet bağlantılı failleri sorumlu tutmakta başarısız olması ve dolayısıyla hukukun üstünlüğünün çöküşü anlamına gelir (Kurt, 2014). Ancak Foucault'cu bir analiz, daha radikal bir yeniden kavramsallaştırma gerektirir: Ya cezasızlık bir sistem hatası değil de sistemin en işlevsel biçimlerinden biriyse? (Foucault, 1995) Bu bölüm, Dink davasında tanık olunduğu üzere cezasızlığın, bir Adalet yokluğu olarak değil, aktif ve üretken bir yönetimsellik tekniği olarak anlaşılması gerektiğini öne sürer. Bu işleyiş biçimi, yalnızca belirli suçları cezalandırmakla kalmaz; aynı zamanda hangi suçların cezalandırılmayacağını seçerek devlet iktidarını pekiştirir. Cezasızlık, bu perspektiften, hukukun bir 'başarısızlığı' değil, egemenliğin bir gösterisidir: Devlet, kendi kurduğu yasanın dahi üzerinde konumlanabileceğini, kimi koruyup kimi cezalandıracağına karar verebileceğini, performatif olarak ilan eder.

Disipliner bir toplumda iktidar, doğrudan şiddet yoluyla değil, normların, bedenlerin ve nüfusun dikkatli bir şekilde denetlenmesiyle işler (Foucault, 1995). Bu bağlamda hukuk, bu mikro-yönetim rejiminin temel araçlarından biridir. Ne var ki bu aygıt, yalnızca ihlalleri cezalandırarak değil, aynı zamanda onları seçici bir biçimde cezalandırmayarak da yönetir. Cezasızlığın üretimi, güçlü bir biyopolitik beyandır. Butler'ın (2004) kavramsallaştırdığı yas tutulabilirlik ayrımından hareketle bakıldığında, cezasızlık, 'yas tutulabilir' ve 'yas tutulamaz' hayatlar arasındaki çizgiyi yeniden çizer. Devlet, bir siyasi öznenin ölümünün ardından sorumluları cezalandırmayı reddettiğinde, o ölümün 'bir kriz olarak kaydedilmeyeceğini' ve dolayısıyla kamusal bir hesap verebilirlik gerektirmeyeceğini performatif olarak ilan eder. Dink davasında adaletin sistematik olarak engellenmesi –delillerin yok edilmesi, üst düzey yetkililerin soruşturulmasının reddedilmesi ve suça karışmış görevlilerin terfi ettirilmesi– bir dizi talihsiz tesadüf değildir. Bu, devlet sorumluluğunun aynı anda hem ima edildiği hem de kanıtlanamaz kılındığı hukuki bir 'gri alanın' bilinçli üretimidir. Bu, basit bir örtbas etme eyleminden çok daha sofistike bir iktidar pratiğidir. Devlet, hangi yasaların kime uygulanacağı konusunda nihai hakem olduğunu halka göstererek, Derrida'nın (1992) tam da 'hukukun gücü' olarak tanımlayacağı egemen iktidarını pekiştirir.

Dink davasının tarihi, bu tekniğin işleyiş halindeki bir kroniğidir. Birkaç milliyetçi gencin işlediği bir suçtan 'Ergenekon' komplosuna, oradan da 'FETÖ' komplosuna evrilen resmi anlatılar, sorumluluğu sürekli yerinden

eden bir yönetimsel strateji olarak işlev görmüştür (Pişkin, t.y.c). Her yeni anlatı bir öncekini gölgelemiş, böylece net bir hesap verebilirlik hattı kurmayı imkânsız kılan, kafa karıştırıcı ve nüfuz edilemez bir sis perdesi yaratılmıştır. Bu, gerçeği bulmadaki bir başarısızlık değil, aktif bir belirsizlik üretimidir. Üstelik raporlar, cinayetin önlenmemesinin bilgisizlikten değil, eşzamanlı ve çok katmanlı bir bilmeye rağmen gerçekleştiğini; keşif yapıldığına, krokiler hazırlandığına ve hatta cinayette kullanılan silaha ilişkin bilginin silah ele geçirilmeden önce "Ardeşen el yapımı" olarak jandarma kayıtlarına girdiğine işaret etmektedir (Dink, 2021: 4). Olay yerine yakın Akbank şubesine ait görüntülerin, cinayet günü saat 12.48'e kadar olan bölümünün ortada olmadığı ve ısrarlı taleplere rağmen bulunamadığı; hatta bu kayıtların "geri dönüşümü mümkün olmayacak şekilde silindiği kuşkusunun giderilemediği" raporlara yansımıştır (HDV, t.y.b: 2). Delilin akıbetine ilişkin çelişkili beyanlar ise, bu belirsizliğin pasif bir "kayıp" değil, aktif bir yönetim tekniği olarak üretildiği izlenimini güçlendirir (Pişkin, t.y.d). Dink ile ilk 'uyarı' görüşmesini yapan MİT görevlileri gibi devletin güvenlik aygıtını olaya dahil edebilecek tanıklar mahkemenin erişimi dışında tutulmuş, ifadeleri devlet güvenliğinin egemen mantığıyla engellenmiştir (Akgül, t.y.b). Cezasızlığın üretiminde kritik bir araç, 4483 sayılı 'Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun' (1999) olmuştur. Bu kanun, kamu görevlileri hakkında cezai soruşturma açılabilmesi için ilgili idari amirin (örneğin valinin) izin vermesini şart koşar.[12] Dink davasında, İstanbul ve Trabzon'daki güvenlik bürokrasisine yönelik her türlü kovuşturma girişimi, bu izin şartına takılmıştır. Valiliklerin soruşturma izni vermemesi ve itirazların idare mahkemelerince reddedilmesi, yıllar süren bir 'idari kalkan' yaratmıştır (Bakırcıoğlu, t.y.: 25-35).

Bu mekanizma, ancak AİHM ve Türkiye Anayasa Mahkemesi kararlarının baskısıyla —ve yıllar sonra— kısmen delinebilmiştir.[13] Ancak bu gecikmenin kendisi, thanato-jurisprudence'in bir başka 'zaman teknolojisine' dönüşmüştür: Soruşturmalara nihayet izin verildiğinde, zamanaşımı süreleri dolmak üzereydi.

Bu mekanizmanın nihai performansı, mahkemenin üst düzey yetkililer hakkındaki kararında görülmektedir. Suikast sırasında İstanbul Emniyet Müdürü olan Celalettin Cerrah ve İstanbul İstihbarat Şube Müdürü olan Ahmet İlhan Güler, 'görevi ihmal' suçlamasıyla yargılanmıştır. Ancak 26 Mart 2021 tarihli kararla, bu suçlama zamanaşımına uğradığı gerekçesiyle düşürülmüştür (Akgül, t.y.a; Dink, 2021). Bu, bir beraat değildi, mahkeme, sanıkların masum olduğuna karar vermedi. Bu, usuli bir etkisizleştirmeydi:

Zamanaşımı, sorumluluğu ne kabul eden ne de reddeden, sadece 'artık yargılanamaz' diyen hukuki bir askı hali yaratmıştır. İl güvenlik aygıtının en üst kademeleri, böylece ne mahkûm edilmiş ne de aklanmıştır; sadece zamana yenik düşmüştür.

Thanato-jurisprudence perspektifinden bakıldığında, bu, cezasızlığın en sofistike biçimidir: Devlet, açıkça 'Bu kişiler masumdur' demek zorunda kalmadan, onları sorumluluktan muaf tutmuştur. Zamanaşımı, 'sessiz şiddetin' hukuki formudur — görünürde tarafsız, teknik ve kaçınılmaz, ama özünde siyasi bir kayıpın hesabının tutulmamasını garanti eden bir mekanizma.

Bu hesaplanmış cezasızlık, Rancièrian polis düzenini pekiştiren bir işlev görmektedir. Devlet, duyumsanabilir olanın yerleşik dağılımını bozmaya cüret eden bir özneye karşı işlenen suçu tam olarak cezalandırmayı reddettiğinde, güçlü bir mesaj verir: Polis düzeninin sınırlarını ihlal etmenin bedeli, o sınırları koruyanların bedelsiz kalmasıdır. Bu, cezasızlığın 'negatif' işlevinin (belirli suçların cezalandırılmamasının) ötesinde 'pozitif' bir işlevidir: Devletin, kendi eylemlerinin hesabını vermeyeceğini performatif olarak ilan etmesi. Bu bölüm göstermektedir ki, Hrant Dink davasında adaletin 'başarısızlığı' hukukun çöküşü değil; tersine, hukukun siyasi talebi soğurma ve yasayı yönetme kapasitesinin başarıyla işletilmesidir; sonuç bölümünde bu mantığın kuramsal sonuçları ele alınacaktır.

Sonuç

Hrant Dink suikastının yankısı, hukukun soğuk dehlizlerinde —kelimelerin cezalandırıcı araçlara, siyasi taleplerin yönetilebilir dosyalara dönüştüğü bu uzamda— sürmektedir. Bu çalışma, Dink davasını anlamanın, modern hukuk aygıtını trajik bir şekilde başarısızlığa uğramış tarafsız bir hakem olarak değil, asıl işlevinde (radikal bir siyasi meydan okumayı yönetmek, siyasetten arındırmak ve nihayetinde etkisizleştirmekte) başarılı olmuş son derece etkili bir yönetimsel teknoloji olarak görmekle mümkün olduğunu savundu. Bu makale, söz konusu mekanizmayı *thanato-jurisprudence* olarak adlandırmıştır: Foucault'nun (2007) biyopolitikasının tersine çevrilmiş bir halidir; burada hukuk 'yaşatmak' yerine siyasi ölümü yönetir. Bu, Derridacı 'hukukun gücünü' (Derrida, 1992) adaleti tesis etmek için değil, Butler'ın (2004) 'yas tutulamaz' diyeceği türden özneleri üretmek için kullanan özgül bir yönetimsel rasyonalitedir; öyle ki bu öznelerin siyaseten susturulması veya fiziken ortadan kaldırılması bir adalet krizi değil, düzenin rutin bir şekilde restorasyonu olarak kayda geçer.

Bu thanato-jurisprudence'in işleyişi, dava boyunca tüm çıplaklığıyla gözlemlenmiştir. Üç teknik —usuli tercüme, zamansal erozyon ve anlatısal kaydırma— sistematik olarak işlemiştir: Siyasi sorular teknik sorulara dönüştürülmüş (usuli tercüme), süre yönetilerek talep aşındırılmış (zamansal erozyon) ve sorumluluk sürekli yerinden edilerek hesap verebilirlik hattı bulanıklaştırılmıştır (anlatısal kaydırma). TCK 301'in anatomisi, bir suçu tanımlamaktan çok, istisna hakkında egemen bir karara olanak tanıyan bir teknolojiyi gözler önüne sermiştir (Schmitt, 2005). Dink'in Rancièrian 'uyuşmazlığı' (Ermeni belleğinin kamusal alanda söz hakkı olduğu iddiası) bu teknoloji aracılığıyla, disiplin altına alınması gereken bir 'ihlal' olarak patolojikleştirilmiştir. Yargılamanın kendisi bir 'disiplin sahnesine' (Foucault, 1995), tarihsel hakikat talebinin teknik-usuli bir soruna indirgenerek etkisizleştirildiği bir soğurma tiyatrosuna dönüşmüştür. Bu makalenin gösterdiği şudur: hesap verebilirlik talebinin mahkeme alanına taşınmış biçimi, hukukun grameri içinde usuli tercüme, zamansal erozyon ve anlatısal kaydırma teknikleriyle dönüştürülmüş ve yönetilebilir kılınmıştır. Bu, mücadelenin 'başarısız' olduğu anlamına gelmez; zira bu makale, mücadelenin hukuk dışı boyutlarını analiz etmemektedir. Bu, hukukun, en meşru talepleri bile kendi prosedürel labirentine çekerek yönetme kapasitesine sahip olduğu anlamına gelir.

Mahkeme alanında hesap verebilirlik talep eden aktörler, zorunlu olarak hukukun dilinde (delil, itiraz, usul, zamanaşımı) konuşmak durumunda kalmıştır. Bu zorunluluk, mücadeleyi thanato-jurisprudence'in soğurma kapasitesine karşı yapısal olarak savunmasız bırakmıştır. On dört yıllık yargılama süreci, sonsuz duruşmalar, değişen fail anlatıları ve zamanaşımına uğrayan sorumluluklar — bunların hepsi, mahkeme alanına taşınan talebin, usuli tartışmaların önceliği altında teknikleştirilmesidir. Bu, hukukun bir 'başarısızlığı' değil; siyasi bir talebi yönetmekteki 'başarısıdır.'

Bu analiz, hukukun mutlak bir zafer kazandığını iddia etmemektedir. Thanato-jurisprudence, bu makalede baştan itibaren vurgulandığı üzere, hukuki alanda işleyen özgül ve sınırlı bir mekanizmadır; toplumsal alanın bütününü kontrol etme kapasitesine sahip değildir. Mahkeme dışı hafıza ve kamusal yas pratikleri bu makalenin kapsamı dışındadır; bu çalışma, yalnızca mahkeme alanındaki tercüme ve yönetim tekniklerini görünür kılar.

Bu fazlalık, thanato-jurisprudence'in yapısal sınırını oluşturur. Bu makale, hukukun siyasi bir talebin hukuki boyutunu soğurma kapasitesini analiz etmiştir; bu kapasite gerçektir ve Dink davasında işlediği gösterilmiştir.

Ancak bu kapasite, hukuki alanla sınırlıdır. Mahkeme salonu, siyasi bir talebi prosedürel sorulara dönüştürebilir; ancak sokaktaki hafızayı kontrol edemez. Thanato-jurisprudence'in 'başarısı' —hukuki alandaki soğurma— hukuk dışı mücadele biçimlerini ortadan kaldırmaz; yalnızca siyasi enerjinin hukuki alana akan kısmını yönetir. Bu sınır, kavramın analitik değerini zayıflatmaz; aksine, onu aşırı genellemeden korur. Thanato-jurisprudence, hukukun toplumsal alanın bütününü kontrol ettiğini iddia etmez; yalnızca kendi alanına çektiği talepleri nasıl dönüştürdüğünü analiz eder. Bu özgüllük, kavramın farklı bağlamlara uygulanabilirliğini de belirler: Hukuki aygıtın yönetimsel kapasitesini inceleyen her vaka, bu çerçeveden yararlanabilir.

Bu çalışma, mahkeme alanı içinde işleyen tercüme ve yönetim mekanizmalarına odaklanır; mahkeme dışı hafıza ve siyasal pratikler, ayrı bir ampirik araştırma nesnesidir.

Bu makalenin kalıcı katkısı, eleştirel hukuk çalışmaları için bir yeniden yönelim çağrısıdır: Hukukun 'başarısızlık' sahnesinden —usul hatalarından, siyasi müdahalelerden, yargısal önyargılardan— uzaklaşıp, onun kendi alanındaki özgül işleyişine daha yakından bakmak. Thanato-jurisprudence, bu işleyişin adıdır: Siyasi bir talebin hukuki boyutunu bastırmadan yönetmek, doğrudan susturmadan prosedürel sorulara dönüştürmek, inkâr etmeden bürokratik işleme tabi kılmak. Bu kavramın analitik değeri, hukukun 'başarılı' ya da 'başarısız' olduğunu ilan etmekte değil, onun siyasi talepleri nasıl dönüştürdüğünü görünür kılmaktadır. Modern hukukun özgül şiddeti, aleni baskıda değil, usulün bu sessiz ve sınırlı dönüştürme kapasitesinde saklıdır.

Hrant Dink'in hayatı ve ölümü, thanato-jurisprudence'in hem nesnesi hem de sınırıdır. Nesnesidir, çünkü hukuk onu önce 'suçlu', sonra 'yas tutulamaz' bir özneye dönüştürmüş; ardından adalet talebini —usuli tercüme, zamansal erozyon ve anlatısal kaydırma teknikleri aracılığıyla— on dört yıllık prosedürel labirente hapsetmiştir. Sınırıdır, çünkü onun hafızası —'Hepimiz Hrant'ız' çığlığı— hukukun kendi alanının dışında, soğuramadığı bir fazlalık olarak var olmaya devam etmektedir. Hukuk, siyasi talebin hukuki boyutunu yönetebilir; ancak hafızayı kontrol edemez. Thanato-jurisprudence'in sınırı, tam da burada yatar: Prosedürel labirent, mahkeme alanına taşınan talepleri teknikleştirebilir; ancak mahkeme dışı kamusal yas repertuarlarının dinamiklerini açıklamaz. Bu sınır, kavramın barındırdığı analitik gerilimi açığa çıkarır: Bir yandan hukuki alandaki soğurma mekanizmasını ifşa etme gücünü taşırken, diğer yandan hukukun ötesine taşan —hafızada, sokakta ve kolektif yasta yankılanan— o ele avuca sığmaz fazlalığı kontrol edememe

kırılganlığını gösterir. Bu fazlalık, thanato-jurisprudence'in yapısal sınırı olduğu kadar, siyasal olanın —hukukun soğuramadığı şeyin— yeşermeye devam ettiği zemindir.

Sonnotlar

1- Bu çalışmada 'Hukuk' ve 'Adalet' terimleri, Jacques Derrida'nın (1992) droit ile Justice arasında kurduğu kavramsal ayrımdan hareketle bilinçli olarak büyük harfle kullanılmaktadır. Buna göre Hukuk (droit), tarihsel olarak kodlanmış, kurumsallaşmış ve yapıbozuma açık bir normatif sistemi ifade ederken; Adalet (Justice), bu sistemle özdeşleştirilemeyen, hiçbir zaman tam olarak gerçekleştirilemeyen ve daima geleceğe ertelenmiş (à venir) bir talebe işaret eder. Büyük harf kullanımı, bu kavramsal ayrımın analitik olarak etkin olduğu bağlamları görünür kılmayı amaçlamaktadır. Buna karşılık, terimlerin ampirik, betimleyici ya da kurumsal kullanımlarında küçük harf tercih edilmektedir.

2- Metnin aslı: *"The police is thus first an order of bodies that defines the allocation of ways of doing, ways of being, and ways of saying, and sees that those bodies are assigned by name to a particular place and task; it is an order of the visible and the sayable that sees that a particular activity is visible and another is not, that this speech is understood as discourse and another as noise"* (Rancière, 1999: 29).

3- Agamben'in çerçevesi, egemenliğin 'istisna hali' aracılığıyla işlediği durumları (toplama kampları, sınır bölgeleri, olağanüstü hal rejimleri) analiz etmek için güçlü bir araç sunar. Ancak Dink davası gibi vakalarda, özne hukukun askıya alındığı bir boşluğa değil, tam tersine hukukun aşırı işlediği bir labirente çekilir. Agamben'in "dışarıda bırakarak dahil etme" (inclusive exclusion) formülü (1998: 7), burada tersine çevrilir: Thanato-jurisprudence, 'dahil ederek dışarıda bırakma' — özneyi prosedürel mekanizmalara hapsetme yoluyla siyasi içeriğinden arındırma — olarak işler. Bu, Agamben'in çerçevesinin yetersizliği değil, farklı bir iktidar kipinin — yönetimsel iktidarın — analizi için farklı bir kavramsal araca ihtiyaç olduğunu gösterir.

4- 2008 değişikliğiyle 'Türklüğü' ibaresi 'Türk Milletini' olarak değiştirilmiş, ceza üst sınırı iki yıla indirilmiş ve kovuşturma için Adalet Bakanlığı izni şartı getirilmiştir (5759 sayılı Kanun, md. 1). Ancak bu değişiklik, normun temel yapısını ve işlevini ortadan kaldırmamıştır. Bu makale, Dink'in yargılandığı dönemdeki — 2008 öncesi — metni esas almaktadır.

5- Yargıtay 9. Ceza Dairesi, 24.12.2001, E. 2001/12489, K. 2001/17422.

6- Metnin aslı: *"Legal interpretation takes place in a field of pain and death"* (Cover, 1986: 1601).

7- Sabiha Gökçen'in (1913-2001), Atatürk'ün manevi kızı ve Türk Hava Kuvvetleri'nin ilk kadın savaş pilotu olarak 'ulusal bir simge' niteliğinde olduğu söylenilebilir. Onun Ermeni kökenli olabileceği iddiası, resmi tarih anlatısının temellerini sarsan bir 'skandal' olarak algılanmıştır.

8- Hrant Dink, 'Ermeni Kimliği Üzerine', Agos, Şubat 2004. Yazı dizisinin tam metni için bkz. Dink (t.y.).

9- Hrant Dink, bu görüşmeyi şöyle tarif etmiştir: "Dikkatli ol dediler. Aksi takdirde sonuç iyi olmaz dediler." Bu ifade, devletin tehdidi bildiğini ve Dink'i 'uyardığını' — ama korumadığını — gösteren kritik bir kanıttır. Bkz. Hrant Dink Vakfı (t.y.a); Çetin ve Tuna (t.y.).

10- Metnin aslı: *"In the process, human rights have been turned from a discourse of rebellion and dissent into that of state legitimacy"* (Douzinas, 2000: 7).

11- Metnin aslı: *"The end of human rights comes when they lose their utopian end*" (Douzinas, 2000: 380).

12- 4483 sayılı Kanun (1999), md. 3-4. Bu izin sistemi, kamu görevlilerini 'asılsız şikayetlerden' korumak amacıyla tasarlanmıştır; ancak pratikte, devlet şiddetine ilişkin hesap verebilirliği engelleyen bir mekanizmaya dönüşmüştür. Bkz. Kurt (2014).

13- Bu 'kısmi delinme', kamu görevlileri hakkında 4483 sayılı Kanun (1999) kapsamında verilen soruşturma izni vermeme kararlarının ve buna bağlı takipsizlik/kovuşturmaya yer olmadığı kararlarının yargısal denetime konu edilmesiyle görünür hâle gelmiştir. Nitekim Anayasa Mahkemesi, Rahil Dink ve diğerleri kararında (AYM, 2014) İstanbul Valiliğinin soruşturma izni vermeme kararını ve itirazın Bölge İdare Mahkemesince reddini; ayrıca bu süreç sonunda verilen kovuşturmaya yer olmadığı kararına karşı Bakırköy 8. Ağır Ceza Mahkemesinin itirazı kabul ederek bu kararı kaldırdığını kayda geçirmektedir.

Kaynakça

Agamben, G. (1998) *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Çev. D. Heller-Roazen, Stanford: Stanford University Press.

Agos (14/07/2021) "Hrant Dink cinayeti davası'nda gerekçeli karar açıklandı", https://www.agos.com.tr/tr/yazi/25915/hrant-dink-cinayeti-davasi-nda-gerekceli-karar-aciklandi, (Son Erişim Tarihi, 10/01/2026).

Ahıska, M. (2007) "A Deep Fissure is Revealed after Hrant Dink's Assassination", *New Perspectives on Turkey*, 36, 155–164.

Akgül, E. (t.y.) "5, 26 Mart 2021 tarihli karar duruşması: Hrant Dink davası izleme raporu", *Faili Belli*, https://www.failibelli.org/hrant-dink-davasi-izleme-raporu-5-26-mart-2021 , (Son Erişim Tarihi, 07/01/2026).

Akgül, E. (t.y.) "7, 8, 9 Temmuz 2020 tarihli duruşma: Hrant Dink davası izleme raporu", *Faili Belli*, https://www.failibelli.org/hrant-dink-davasi-izleme-raporu-789-temmuz-2020, (Son Erişim Tarihi, 07/01/2026).

Akgül, E. (t.y.) "Hrant Dink davası izleme raporu – 16 Eylül 2020", *Faili Belli*, https://www.failibelli.org/hrant-dink-davasi-izleme-raporu-16-eylul-2020, (Son Erişim Tarihi, 07/01/2026).

Akgül, E. (t.y.) "4, 5, 6 Eylül 2019 tarihli duruşma: Hrant Dink davası izleme raporu", *Faili Belli*, https://www.failibelli.org/index.php/hrant-dink-davasi-izleme-raporu-456-eylul-2019, (Son Erişim Tarihi, 07/01/2026).

Akgül, E. (t.y.) "26, 27, 28 Kasım 2019 tarihli duruşma: Hrant Dink davası izleme raporu", *Faili Belli*, https://www.failibelli.org/index.php/hrant-dink-davasi-izleme-raporu-262728-kasim-2019, (Son Erişim Tarihi, 07/01/2026).

AYM (Anayasa Mahkemesi) (17/7/2014) *Rahil Dink ve Diğerleri Başvurusu (B. No: 2012/848)*, https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2012/848, (Son Erişim Tarihi, 17/01/2025).

AİHM (Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi) (2010) *Dink v. Türkiye (Başvuru No: 2668/07, 6102/08, 30079/08, 7072/09, 7124/09)*, https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-126590%22]}, (Son Erişim Tarihi, 16/01/2025).

Bakırcıoğlu, H. (t.y.) "*Hrant Dink cinayeti davaları ve soruşturmaları 10. yıl raporu*", Hrant Dink Vakfı, https://hrantdink.org/attachments/article/318/Hrant%20Dink%20Cinayeti%20Davalar%C4%B1%20ve%20Soru%C5%9Fturmalar%C4%B1%2010.%20Y%C4%B1l%20Raporu.pdf, (Son Erişim Tarihi, 17/01/2025).

Bianet (14/11/2011) "Müsamerenin Son Perdesini Kapatma Talimatı", https://bianet.org/haber/musamerenin-son-perdesini-kapatma-talimati-134015, (Son Erişim Tarihi, 15/01/2026).

Brown, W. (1995) *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity*, Princeton: Princeton University Press.

Butler, J. (2004) *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violenc*e, London: Verso.

Cover, R. M. (1983) "The Supreme Court, 1982 Term - Foreword: Nomos and Narrative", *Harvard Law Review*, 97(1), 4–68.

Cover, R. M. (1986) "Violence and the Word", *The Yale Law Journal*, 95, 1601–1629.

Çetin, F. (2013) *Utanç Duyuyorum! Hrant Dink Cinayetinin Yargısı*, İstanbul: Metis Yayınları.

Çetin, F. ve Tuna, U. D. (t.y.) *Hrant Dink Cinayeti Üçüncü Yıl Raporu, Hrant Dink Vakfı*, https://hrantdink.org/attachments/article/318/Hrant%20Dink%20Davas%C4%B1%20%C3%9C%C3%A7%C3%BCnc%C3%BC%20Y%C4%B1l%20Raporu.pdf, (Son Erişim Tarihi, 15/01/2025).

Çetin, F. (t.y.) "*Hrant Dink cinayeti dördüncü yıl raporu*", *Hrant Dink Vakfı*, https://hrantdink.org/attachments/article/318/Hrant-Dink-Cinayeti-Davasi-Dorduncu-Yil-Raporu.pdf, (Son Erişim Tarihi, 15/01/2025).

Derrida, J. (1992) "Force of Law: The 'Mystical Foundation of Authority'", D. Cornell, M. Rosenfeld ve D. G. Carlson (Der.), *Deconstruction and the Possibility of Justice* içinde, New York: Routledge, 3–67.

Dink, A. (2021) "Terazinin tuhaflıkları", *Hrant Dink Vakfı,* https://hrantdink.org/attachments/article/318/Karar%20deg%CC%86erlendirme%20yaz%C4%B1s%C4%B1.pdf, (Son Erişim Tarihi, 10/01/2026).

Dink, H. (t.y.) "Hrant Dink Yazıları", *Agos*, https://www.agos.com.tr/tr/yazar/hrant-dink-101, (Son Erişim Tarihi, 08/01/2026).

Douzinas, C. (2000) *The End of Human Rights: Critical Legal Thought at the Turn of the Century*, Oxford ve New York: Hart Publishing.

Ertür, B. (2022) *Spectacles and Specters: A Performative Theory of Political Trials*, New York: Fordham University Press.

Fairclough, N. (2003) *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*, London: Routledge.

Foucault, M. (1995) *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*, Çev. A. Sheridan, New York: Vintage Books.

Foucault, M. (2007) *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–1978*, Çev. G. Burchell, New York: Palgrave Macmillan.

HDV (Hrant Dink Vakfı) (t.y.) *Hrant Dink Cinayeti Davası Esas Hakkındaki Görüş ve Ekleri*, İstanbul: Hrant Dink Vakfı, https://hrantdink.org/attachments/article/318/Hrant-Dink-Cinayeti-Davasi-Esas-Hakkinda-Gorus-ve-Ekleri.pdf, (Son Erişim Tarihi, 11/01/2026).

HDV (Hrant Dink Vakfı) (t.y.) *Hrant Dink Cinayeti Davası Birinci Yıl Raporu,* https://hrantdink.org/attachments/article/318/Hrant-Dink-Cinayeti-Davasi-Birinci-Yil-Raporu.pdf, (Son Erişim Tarihi, 12/01/2026).

Kadıoğlu, A. (1996) "The Paradox of Turkish Nationalism and the Construction of Official Identity", *Middle Eastern Studies*, 32(2), 177–193.

Kurban, D. (2020) *Limits of Supranational Justice: The European Court of Human Rights and Turkey's Kurdish Conflict*, Cambridge: Cambridge University Press.

Kurt, G. (2014) *Cezasızlık Sorunu: Soruşturma Süreci*, İstanbul: Hakikat Adalet Hafıza Merkezi.

Mbembe, A. (2019) *Necropolitics*, Durham: Duke University Press.

Mevzuat Bilgi Sistemi (1999) "4483 Sayılı Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun", https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4483&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5, Resmî Gazete Tarihi: 04/12/1999, Sayı: 23896, (Son Erişim Tarihi, 08/01/2026).

Özgenç, İ. (2024) *Türk Ceza Hukuku: Ceza Hukukuna Giriş, Suç Teorisi, Yaptırım Teorisi, Milletlerarası Ceza Hukuku*, 20. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Özkırımlı, U. ve Sofos, S. A. (2008) *Tormented by History: Nationalism in Greece and Turkey*, New York: Columbia University Press.

Pişkin, C. (t.y.) "15 ve 17 Mayıs 2018 tarihli duruşma: Hrant Dink davası izleme raporu", *Faili Belli*, https://www.failibelli.org/hrant-dink-davasi-izleme-raporu-14-15-ve-17-mayis-2018, (Son Erişim Tarihi, 08/01/2025).

Pişkin, C. (t.y.) "16 Mart 2018 tarihli duruşma: Hrant Dink davası izleme raporu", *Faili Belli*, https://www.failibelli.org/hrant-dink-davasi-izleme-raporu-12-1315-16-mart-2018, (Son Erişim Tarihi, 08/01/2025).

Pişkin, C. (t.y.) "18, 19, 20, 21 Aralık 2018 tarihli duruşma: Hrant Dink davası izleme raporu", *Faili Belli*, https://www.failibelli.org/hrant-dink-davasi-izleme-raporu-101112-temmuz-2018-2,(Son Erişim Tarihi, 08/01/2025).

Pişkin, C. (t.y.) "24, 25, 28 Eylül 2018 tarihli duruşma: Hrant Dink davası izleme raporu", *Faili Belli*, https://www.failibelli.org/hrant-dink-davasi-izleme-raporu-24-25-28-eylul-2018, (Son Erişim Tarihi, 08/01/2025).

Rancière, J. (1999) *Disagreement: Politics and Philosophy*, Çev. J. Rose, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Rancière, J. (2001) "Ten Theses on Politics", *Theory & Event*, 5(3), https://doi.org/10.1353/tae.2001.0028, (Son Erişim Tarihi, 08/01/2025).

Rancière, J. (2004) *The Politics of Aesthetics: The Distribution of the Sensible*, Çev. G. Rockhill, London: Continuum.

Rancière, J. (2010) "Ten Theses on Politics", S. Corcoran (Der.), *Dissensus: On Politics and Aesthetics* içinde, London: Continuum, 27–44.

Sancar, T. Y. (2006) "Ceza hukuku–politika ilişkisi ve TCK'nın 301. maddesi bağlamında düşünce özgürlüğü sorunu", *Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi*, 15, 96–111.

Schmitt, C. (2005) *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty,* Çev. G. Schwab, Chicago: The University of Chicago Press.

Schmitt, C. (2007) *The Concept of the Political: Expanded Edition*, Çev. G. Schwab, Chicago: The University of Chicago Press.

Yapıcı, H. (2007) "Avrupa ceza kanunlarında yer alan devletin kurum, organ, değer ve sembollerine karşı suçlar bağlamında Türk Ceza Kanunu'nun 301. maddesi", *Yasama Dergisi*, 7, 41–76.

Y9CD (Yargıtay 9. Ceza Dairesi) (2001) *E. 2001/12489, K. 2001/17422 Sayılı Karar*, https://www.lexpera.com.tr/ictihat/yargitay/8-ceza-dairesi-e-2001-12489-k-2001-17422-t-24-12-2001, (Son Erişim Tarihi, 14/01/2026).

Zürcher, E. J. (2017) *Turkey: A Modern History*, 4. Baskı, London: I.B. Tauris.